

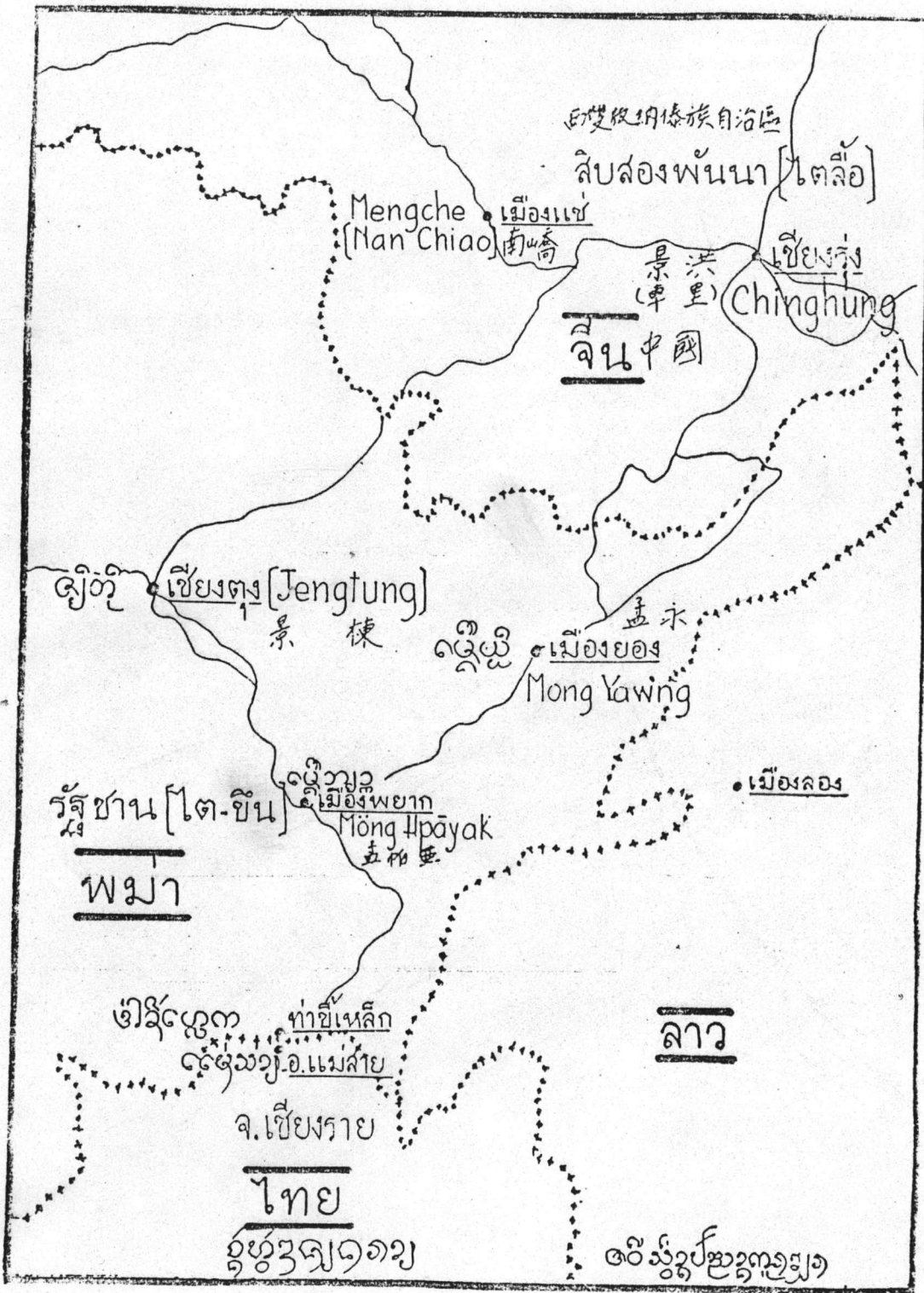
ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชาวไทลื้อในสิบสองปันนา

ในส่วนข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชาวไทลื้อนั้น ผู้วิจัยได้แยกเป็น 2 บทคือข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชาวไทลื้อในสิบสองปันนา และข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชาวไทลื้อบ้านทุ่งมอก ต.มาง อ. เชียงม่วน จ. พะเยา เพื่อเป็นข้อมูลในการศึกษาเปรียบเทียบ

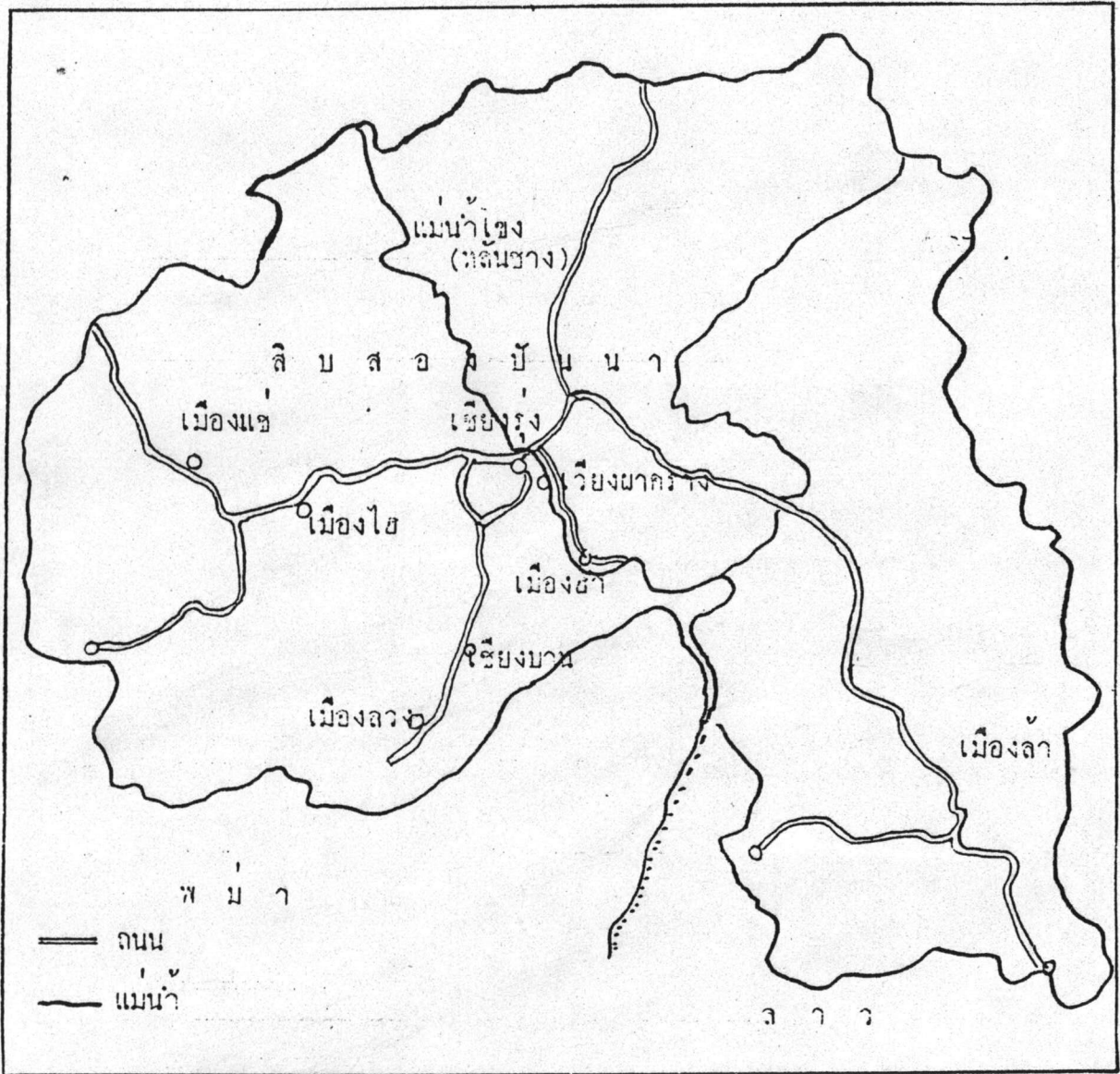
ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของชาวไทลื้อ

ชาวไทลื้อเป็นชนเผ่าไทเผ่าหนึ่งตั้งถิ่นฐานและกระจายตัวอยู่ในแคว้นสิบสองปันนาทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน ประเทศจีน มีเนื้อที่ทั้งหมด 25,000 ตารางกิโลเมตร อาณาเขตด้านใต้ติดกับแคว้นพงสาลีและหลวงน้ำทาของประเทศลาว เดิมสิบสองปันนามีอาณาเขตมากกว่าปัจจุบันมาก แต่ถูกฝรั่งเศสยึดเอาดินแดนบางส่วนทางใต้ไปรวมกับอาณานิคมของตนในประเทศลาว ปัจจุบันจึงมีชาวไทลื้ออยู่ในประเทศลาว ดินแดนทางตะวันตกบางส่วนถูกอังกฤษผนวกเข้ารวมกับอาณานิคมของอังกฤษในพม่า ทำให้มีไทลื้ออาศัยอยู่ในพม่าด้วย

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศจีนเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2492 ชาวไทลื้อได้อพยพออกจากสิบสองปันนาเป็นจำนวนมาก (สุมิตร ปิติพัฒน์ , 2526 : 121) คำว่าสิบสองปันนาไม่ได้หมายถึงเมือง 12 เมือง แต่หมายถึงพื้นที่นาหลายๆ เมืองรวมกันเข้าเป็น 1 ปันนาจำนวนรวมทั้งหมด 12 ปันนา ตามตำนานเมืองลื้อได้แบ่งหัวเมืองต่างๆ รวม 30 เมือง เป็น 12 กลุ่ม เพื่อความสะดวกในการเก็บภาษี (สุจิตต์ วงษ์เทศ , 2527) ลักษณะการแบ่งหัวเมืองเป็นปันนาเช่นนี้ เป็นวิธีเดียวกันกับการแบ่งเขตการปกครองในล้านนาอันเป็นสังคมเกษตรกรรม การแบ่งเขตการปกครองตามลักษณะ "ปันนา" จะสะดวกต่อการควบคุมประชากรและผลผลิต ทั้งนี้โดยให้อยู่ภายใต้

แผนที่ 1 แสดงเขตติดต่อจีน-พม่า-ลาว-ไทย
 ที่มา : ทวี สว่างปัญญากร

แผนที่ 2 แสดงดินแดนสิบสองปันนา

ที่มา : Tourist Map of Xishuang Banna

การดูแลของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองระดับต้น (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว , 2525 : 38) ในบรรดาเมืองทั้ง 30 เมือง เมืองเชียงรุ่งเป็นเมืองสำคัญที่สุดและเป็นเมืองหลวง ในตำนานพื้นเมืองสิบสองปันนากล่าวถึงความเป็นมาของดินแดนสิบสองปันนาว่า เดิมดินแดนแถบนี้เป็นป่าดงหลวงรกร้างเรียกว่าเมืองแม่ย่าปามหารายหลวง เพราะมีผู้หญิงล้วน ส่วนผู้ชายถูกฆ่าโดยมหารายหลวงตัวหนึ่งซึ่งเป็นใหญ่ในเมืองนี้และเป็นสามีของหญิงเหล่านี้ด้วย ต่อมาเมื่อมหารายหลวงถูกเจ้าเกลือกกลั้วฆ่าตายทำให้มีผู้คนเพิ่มขึ้นทั้งหญิงและชาย จึงตั้งเมืองขึ้น 2 เมือง คือเมืองแม่ย่า และเมืองมหาราย ซึ่งในเวลาต่อมาคือ เมืองเชียงรุ่งและเมืองอ่า (ทวี สว่างปัญญางกูร , 2529 : 42) ชาวไทลื้อมีตำนานพื้นเมือง "พระเจ้าเลียบโลก" เป็นตำนานทางศาสนาที่คนโบราณแต่งขึ้นเป็นภาษาลื้อ โดยกล่าวอย่างนิทานปรัมปราว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จเหิรฟ้าเลียบโลกเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปตามหัวเมืองต่างๆ และตอนเหิรฟ้าถึงเมืองลื้อนั้น เป็นเวลารุ่งแจ้งพอดี จึงเรียกเมืองนี้ว่า "เชียงรุ่ง" และเหตุที่เรียกบ้านเมืองนี้ว่า เมืองลื้อ ก็เพราะดินแดนนี้เป็นถิ่นที่อยู่ของชนชาติไทลื้อ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2527 : 107) ประวัติศาสตร์เริ่มแรกของสิบสองปันนามีปรากฏในหนังสือประเภทตำนาน พงศาวดารต่างๆ เช่น พงศาวดารล้านช้างได้กล่าวถึงความถึงสมัยพ่อขุนบรมหรือที่ตำนานน่านเจ้า เรียกว่าพระเจ้าฝั่ล่อโก๊ะ กษัตริย์แห่งเมืองแกล (หนองแกล) ผู้เสด็จลงมาสร้างเมืองแกลง (ในเขตสิบสองจุไท) พระองค์มีโอรส 7 องค์ ต่อมาทรงให้โอรสออกไปสร้างเมืองต่างๆ คือ

ขุนล่อ	สร้างเมือง	ชวา (หลวงพระบาง)
ยี่ผาลาน	"	หัวแต (สิบสองปันนา)
สามจุสง	"	แกวช่องบัว (หัวพันทั้งห้าทั้งหก)
ไสผง	"	โยนก
จัวอิน	"	อโยธยา
ลกกลม	"	เชียงคน

เจ็ดเจิง

"

พวน

(พงศาวดารล้านช้าง , 2526 : 147)

หนังสือพื้นเมืองของชาวไทลื้อที่เขียนเป็นภาษาลื้อกล่าวว่า พญาเจิง (ท้าวเจิง) เป็นเจ้าเมืองหอคำเชียงรุ่งองค์ที่ 1 สวรรคตในปี 1723 ทรงมีราชโอรส 4 องค์ คือ

ลาวเยื่อเรื่อง	ครองล้านช้างล้านนา
อ่างหุง	ครองเมืองแกว
ยี่คำเหลียง	ครองเวียงจันทน์
สามโคเมือง	ครองเชียงรุ่ง (แทนพ่อ)

สามโคเมืองมีโอรสชื่อ อ้ายกุง อ้ายกุงมีโอรสคือท้าวรุ่งแก่นชาย เป็นกษัตริย์องค์ที่ 4 ของเชียงรุ่ง ท้าวรุ่งแก่นชายมีธิดาชื่อ นางอ้วมิ่ง (ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่เรียกว่านางอ้วมิ่งจอมเมือง) หรือนางเทพคำขยาย แต่งงานกับพระยาลาวเม็ง เจ้าเมืองเงินยาง และมีโอรสคือ พระยามังราย ต้นราชวงศ์มังรายที่ครองเมืองเชียงใหม่ (ประเสริฐ ๗ นคร อ่างโน จิตรภรณ์ สุกทาวาส , 2529 : 32) นอกจากนี้ความสัมพันธ์ระหว่างสิบสองปันนากับล้านนายังปรากฏในเหตุการณ์สงครามอ้อ ในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน ซึ่งเกิดจากพระยาอ้อลุ่ม เมืองแสหลวง (คือเมืองตาลีฟู ในมณฑลยูนนาน) ส่งคนมาทวงบรรณาการเป็นส่วยข้าวจำนวนสองหมื่นหาบ จากอาณาจักรล้านนา พระเจ้าสามฝั่งแกนทรงปฏิเสธ อ้างว่าธรรมเนียมดังกล่าวถูกยกเลิกไปในสมัยพระเจ้ากือนาแล้ว พระยาอ้อลุ่มฟ้าจึงส่งกองทัพมาโจมตีเมืองเชียงแสน โดยตั้งทัพอยู่ที่เมืองเชียงรุ่ง การรบยืดเยื้อถึง 3 ปี ในที่สุดพระเจ้าสามฝั่งแกนก็ส่งกองทัพล้านนารุกเข้าโจมตีกองทัพอ้อที่เมืองยอง อ้อพ่ายแพ้จนถึงสิบสองปันนา รวมทั้งการยกทัพไปตีสิบสองปันนาของพระเจ้าติโลกราช ในปี พ.ศ. 1988 พระองค์ทรงยกทัพไปตีเมืองเชียงรุ่ง ติได้เมืองตุน เมืองลวง แล้วก็ถอยกลับ ปีต่อไปยกไปตีได้เมืองวิง บ้านแจ้ (พระยาประชากิจกรจักร , 2515 : 330)

การสงครามและการติดต่อด้านอื่นๆ ระหว่างไทย พม่า เชียงตุง เชียงรุ่ง ยังคงดำเนินสืบเนื่องมาตลอดสมัยรัชกาลที่ 3 และที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อเมื่อพม่ามีเหตุการณ์วุ่นวายกับอังกฤษ ขณะเดียวกับฝ่ายไทยเองก็ประสบปัญหาการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก จึงต้องวางมือจากหัวเมืองเชียงตุง เชียงรุ่ง และไทยได้เสียแคว้นสิบสองปันนาให้แก่จีนไปในปี พ.ศ. 2395 (พยนต์ ทิมเจริญ, 2530 : 45) ซึ่งในขณะนั้นสิบสองปันนาขึ้นอยู่กับเชียงใหม่ อันเป็นประเทศราชของไทย

คนกลุ่มเชื้อสายไทยหรือกลุ่มชาติพันธุ์ไทนั้น คาดว่าอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนแถบล้านนาไทยราวปี พ.ศ. 1600 ณ บริเวณรอยต่อระหว่างพม่า ไทย ลาว ในปัจจุบัน ระยะแรกนั้นตั้งหมู่บ้านกระจัดกระจายอยู่โดยทั่วไปในเมืองลำพูน ต่อมาในปี พ.ศ. 1839 พระยามังรายทรงสร้างเมืองเชียงใหม่และทรงขยายอำนาจทางการเมืองการปกครอง ไปยังอาณาจักรต่างๆ ที่ตั้งอยู่รอบๆ แคว้นล้านนา นโยบายสำคัญของการขยายฐานอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครองไปยังอาณาจักรต่างๆ ตั้งเดิมคือ การทำลายร้างถิ่นฐานศัตรู แล้วช่วงชิงทรัพย์สินและผู้คนมาเป็นเชลย การรบพุ่งระหว่างคนไทยเผ่าต่างๆ และรวมทั้งกับพม่าทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ไทหรือไตถูกกวาดต้อน หรืออพยพย้ายถิ่นเสมอมา (นงนุช จันทราภัย , 2531 : 3) ในสมัยโบราณระยะที่ล้านนาไทยยังเป็นประเทศอิสระอุดมสมบูรณ์ ราษฎรอำค้ายหนาแน่นจนถูกพม่ายึดครอง ต่อมากองทัพเชียงใหม่ภายใต้การนำของพระเจ้ากาวิละร่วมกับกองทัพธนบุรี (ต่อมาเป็นกองทัพกรุงเทพ) ได้ขับไล่พม่าออกไปกำลังพม่าจึงไปรวมตั้งมั่นที่เมืองเชียงแสนซึ่งอุดมสมบูรณ์ และมีเมืองส่วย เช่น เมืองล่อ เมืองเทิง เมืองพะเยา เมืองเชียงราย ฯลฯ จึงยากที่จะปราบพม่าได้ เว้นแต่จะทำลายกำลังคนและกำลังทหารในเมืองส่วยให้หมดสิ้นไปก่อน ด้วยเหตุนี้พระเจ้ากาวิละและพระมหาอุปราชธรรมลังกา พระอนุชาจึงได้เข้าตีเมืองส่วย เมืองเชียงแสนเหล่านี้ในปีกุนเอกศก พ.ศ. 2322 เมื่อตีได้ก็จัดการทำลายบ้านเรือน แล้วอพยพราษฎรในเมืองเหล่านี้ไปไว้ที่อื่น (ไกรศรี นิมมานเหมินท์ , 2524 : 167) ในที่สุดสามารถปลดปล่อยล้านนาไทยให้มีอิสระ

ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง พระยาภาววิไลก็ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระเจ้าประเทศราช มีนามศักดิ์ว่า พระบรมราชาธิบดีศรีสุริยวงศ์อินทรสร์ศักดิ์ สมญามหาชาติติ ราชาชาติราชาไชยสวรรค์ พระเจ้าขันทสิมาพระนครเชียงใหม่ราชธานี นคร เชียงใหม่ซึ่งต้องถูกทิ้งร้างเพราะสงครามกลายเป็นตงพงหญ้าไปเป็นระยะ เวลานานถึง 20 ปี ก็ได้กลับฟื้นฟูเป็นมหานครอีกครั้งหนึ่ง (พ.ศ. 2339) (ไกรศรี นิมมานเหมินท์, 2524 : 223) เมื่อพระเจ้าภาววิไลได้กลับเข้าไป ตั้งเมืองเชียงใหม่ได้สำเร็จแล้วก็ได้เริ่ม "เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าวใส่เมือง" คือได้ออกกวาดต้อนผู้คนที่ยอพยพหลบภัยอยู่ตามป่าเขา ให้กลับเข้ามาอยู่ในเมือง เชียงใหม่ดั้งเดิม (เฟิ่งอ๋อง, 2524 : 225-226) นอกจากจะรวบรวมชนชาติ พันธุ์ไทยยวนซึ่งเป็นคนพื้นเมืองล้านนาแล้ว พระยาภาววิไลยังได้ส่งกองทัพไป กวาดต้อนผู้คนในรัฐไทยใหญ่และแคว้นสิบสองปันนาลงมาตั้งเชียงใหม่ พ.ศ. 2396 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงมีพระบัญชา ให้เจ้าอนันตวรฤทธิเดช เจ้าผู้ครองนครน่านยกทัพขึ้นไปตีได้แคว้นสิบสองปันนา เชียงรุ่ง เมื่อตีได้ก็ได้จัดการกวาดต้อนเหล่าชาวไทลื้อลงมาจากเมืองลำ เมืองพง และหัวเมืองหมู่บ้านอื่นๆ ซึ่งอยู่ในแคว้นสิบสองปันนาลงมาอีก โดยให้ตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่เมืองเชียงม่วน และเชียงคำ เป็นหลัก (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2498 : 40) (ปัจจุบันเชียงม่วนและเชียงคำอยู่ในเขตจังหวัด พะเยา) ชุมชนที่สืบเชื้อสายมาจากชาวไทลื้อดังกล่าว และยังคงรักษาไว้ ซึ่งการดำเนินชีวิต ศิลปวัฒนธรรม ตามแบบของชาวไทลื้ออย่างเด่นชัด คือ หมู่บ้านแพด เชียงบานในเขตอำเภอเชียงคำ หมู่บ้านท่าฟ้าเหนือ ท่าฟ้าใต้ บ้านทุ่งมอก ในเขตอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา และหมู่บ้านดอนแก้ว หนองบัว ในเขตอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน (วิถิ พานิชพันธ์, 2525 : 2) เมื่อที่ดินทำกินที่เชียงม่วนไม่เพียงพอ เจ้าเมืองน่านจึงอนุญาตให้ไปอยู่ที่เชียงคำ (ไมเคิล มอร์แมน, 1968 : 13) และชาวไทลื้อที่ถูกอพยพมาอยู่ที่เชียงคำนี้ มาจากหลายเมือง หลายหมู่บ้าน เช่น เมืองห้วยน เมืองธาตุ เมืองมาง เมืองเชียงบาน เมืองลำ เมืองพง บ้านทุ่งมอก เป็นต้น เมื่อมาตั้งถิ่นฐาน ใหม่ก็นำเอาชื่อเมืองเก่าในสิบสองปันนามาตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่เป็นที่ระลึก ชาว ไทลื้อเหล่านี้มีสำเนียงภาษาเพี้ยนกันเล็กน้อย นอกจากสำเนียงเพี้ยนกันแล้ว

การแต่งตัวของสตรีในอำเภอเชียงคำก็ไม่เหมือนกันทุก ๆ หมู่บ้าน จะสังเกตได้จากวิธีสลบสีในผ้าซิ่น เช่น ชาวบ้านห้วยนจะใช้วิธีสีเหลืองแต่น้อย แต่ชาวบ้านเชียงคานจะใช้วิธีสีเหลืองมาก จึงเกือบจะกลายเป็นเครื่องแบบประจำหมู่บ้าน เมื่อเห็นก็สามารถบอกได้ทันทีว่าเป็นชาวไทลื้อในหมู่บ้านไหน (ไกรศรี นิมมานเหมินท์, 2524 : 168)

จากเหตุการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างไทลื้อในสิบสองปันนา และ ล้านนาไทยดังกล่าวทำให้ทราบว่าการเข้าอยู่ในดินแดนล้านนาของไทลื้อนั้นเกิดจากการถูกกวาดต้อนและอพยพหนีภัยสงคราม ซึ่งเป็นสาเหตุของการอพยพในระยะแรก ลักษณะการอพยพโดยการถูกกวาดต้อนดังกล่าว ทำให้สถานการณ์ทางสังคมของผู้อพยพมีความแตกต่างกัน ดังเช่นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2348 ได้มีการแบ่งผู้คนไทลื้อจำนวนหนึ่งที่เข้ามาอยู่ในเชียงใหม่ให้ไปอยู่ที่ลำพูนสมทบกับชาวลำพูนเดิม เพื่อสถาปนาเมืองลำพูนขึ้นมาใหม่ กลุ่มคนเหล่านี้ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านเวียงยอง บ้านธิ บ้านหลวย บ้านยู และยังคงใช้ภาษาพูดสำเนียงยงหรือสำเนียงลื้อ ชาวลื้อและชาวยองไม่ได้แยกออกเป็นคณะเผ่าแต่อย่างใด สิ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างในการยอมรับว่าเป็นลื้อหรือยองขึ้นอยู่กับเหตุผลทางประวัติศาสตร์ของการเคลื่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐานคือ ชาวไทลื้อเป็นกลุ่มที่ไม่ยอมสวามิภักดิ์ และทำการต่อสู้กับกองทัพเชียงใหม่ เมื่อสิ้นสุดสงคราม (พ.ศ. 2347) ชาวไทลื้อจึงถูกกวาดต้อนลงมาในฐานะเชลยศึก ส่วนชาวยองได้ยอมสวามิภักดิ์ต่อกองทัพเชียงใหม่โดยไม่ต้องทำสงครามและอพยพลงมาอย่างมีเกียรติ ไปตั้งหมู่บ้านที่ลำพูน และได้รับความไว้วางใจจากเจ้าผู้ครองนคร ด้วยเหตุนี้ ชาวยองในจังหวัดลำพูนจึงได้พยายามแสดงตัวว่ากลุ่มของตนมิใช่ไทลื้อ และเรียกตัวเองว่า "ยอง" และทั้งนี้อาจเป็นเพราะคนกลุ่มนี้อพยพมาจากเมืองยอง ในเขตเชียงตุงของพม่า ในขณะที่กลุ่มลื้ออพยพมาจากเมืองเชียงรุ่ง ในเขตสิบสองปันนา ตอนใต้ของจีน (ไกรศรี นิมมานเหมินท์, 2529 : 2)

จากหนังสือ 30 ชาติในเชียงราย ของบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2503) กล่าวว่าชนเผ่าไทลื้ออพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยอีกหลายครั้ง สาเหตุที่อพยพเข้ามา เพราะนอกจากจะถูกกวาดต้อนเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเนื่องจากสงครามแล้ว ยังเนื่องมาจากเพราะพื้นที่บางแห่งในถิ่นเดิมทรูกันดาร ไม่มีพื้นที่พอทำมาหากิน ถูกรบกวนจากโจรผู้ร้ายที่คอยปล้นสดมภ์ ได้รับการกดขี่ข่มเหงจากการเก็บภาษีอากรต่างๆ จากชนชั้นผู้ปกครองหลายอย่างหลายประการ และกลุ่มที่อพยพเข้ามาภายหลังอันเนื่องมาจากหนีภัยคอมมิวนิสต์ในจีน หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2492 จีนได้เปลี่ยนแปลงการปกครองไปเป็นคอมมิวนิสต์ภายใต้การนำของเหมา เจ๋อตง การปราบปรามอิทธิพลของฝ่ายก๊กมินตั๋ง และการเปลี่ยนแปลงในหลายๆ ด้าน มีผลกระทบโดยตรงต่อสภาพชีวิตในสิบสองปันนาด้วย และเมื่ออิทธิพลของพรรคคอมมิวนิสต์จีนแผ่ขยายเข้ามาในเขตลุ่มน่านในปี พ.ศ. 2496 ได้มีการจัดตั้งเขตอิสระปกครองตนเองแห่งสิบสองปันนาขึ้น ทำให้การปกครองแบบมีเจ้าแผ่นดินถูกยกเลิกไป ตลอดช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้มีไทลื้อจำนวนมากมายอพยพเข้ามาสู่พม่า ลาว และไทย

เฉพาะในประเทศไทยนั้น ชาวไทลื้ออพยพเข้ามาเนื่องจากการถูกกวาดต้อนและเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศจีน โดยชาวไทลื้อจะอาศัยอยู่หลายหมู่บ้านในบริเวณจังหวัดน่าน จังหวัดพะเยา (เขตอำเภอเชียงคำ เชียงม่วน) จังหวัดเชียงราย (เขตอำเภอเชียงของ เชียงแสน และแม่สาย) จังหวัดแพร่ จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง และจังหวัดเชียงใหม่ ชาวไทลื้อในเขตล้านนาเหล่านี้ หลายหมู่บ้านได้เปลี่ยนแปลงสภาพสังคมและวัฒนธรรมกลมกลืนไปกับชาวไทยยวนมากแล้ว แต่ก็ยังมีอีกหลายหมู่บ้านที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของตนไว้ ในที่นี้จึงเลือกศึกษาเฉพาะชาวไทลื้อ บ้านทุ่งมอก ตำบลมวง อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา .

สถาบันสังคมของชาวไทย

สถาบันสังคมคือแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นมาตรฐานสังคม ที่มีขึ้นเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานของสังคม และมีหน้าที่ทำให้สังคมคงสภาพอยู่ได้ (นิเทศ ตินนทะกุล, 2531 : 208) และต่อไปนี้จะกล่าวถึงสถาบันหลักของสังคมไทย โดยทั่วไป อันประกอบด้วยสถาบันพื้นฐาน 5 สถาบัน คือ สถาบันครอบครัว สถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการศึกษา และสถาบันศาสนา

สถาบันครอบครัว

ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชนชาติไทยจะรวมเรื่องราวทั้งทาง พุทธศาสนาและเรื่องทางโลกไว้มาก เช่น ปรัชญาการดำรงชีวิต จริยศาสตร์ คีลธรรมทางศาสนา แม้กระทั่งเรื่องเกี่ยวกับธรรมเนียมความรัก การแต่งงาน และครอบครัว จะได้รับการเล่าขานสืบทอดมายังคนรุ่นหนุ่มสาวถึงวิถีปฏิบัติ เรื่องความรัก ดังประโยคที่ว่า "การเลือกคู่แต่งงานไม่ควรพิจารณา จากสภาพภายนอกที่เห็น แต่ควรพิจารณาจากจิตใจของเขาว่าซื่อสัตย์ ชยัน มิ ความรู้หรือไม่" โดยเฉพาะหญิงมีเขียนไว้ว่า "ผู้มีจิตใจดีมีความสำคัญกว่า รูปร่างสวยงามที่มองเห็น หญิงควรมีความชำนาญในการปั่นด้าย ทอผ้า ตัดเย็บ ต้องเคารพชายสูงอายุ ดูแลสามีของนาง หญิงที่มีคุณสมบัติดี ๆ เช่นนี้ จะเป็น หญิงที่ดีประเสริฐ" สำหรับชายก็มีเขียนไว้ว่า "ชายหนุ่มต้องซื่อสัตย์ อดทน มี คีลธรรม มีการศึกษา มีความสามารถในการเพาะปลูก ชายเช่นนี้จึง เหมาะสมในการหาคู่แต่งงาน" คนรุ่นหนุ่มสาวที่มีความรักหรือแต่งงานแล้ว หากไม่ปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนา ก็มีบันทึกกล่าวไว้ว่า "จะนำความหายนะ มาสู่ตนเอง จะถูกนินทาและลงโทษจากครอบครัวและชุมชน" สำหรับคู่แต่งงาน เขียนว่า "หากขยันทำงานจะไม่อดอยาก มือที่ทำงานหนักจะไม่ขาดเงิน ชีวิตคู่ มีความสุข ก็จะทำให้รักผู้อื่นไปด้วย (Cham Wad, 1990: 301-302)

เมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 15 ก็เริ่มเป็นหนุ่มเป็นสาวกันแล้วในหมู่คนไทย สามารถจะมีความรักหรือแต่งงานได้ วัฒนธรรมการเจริญพันธุ์คือปรากฏการณ์ ทางวัฒนธรรมที่จะเชื่อมโยงกับการเมือง เศรษฐกิจ จริยธรรม ศาสนา

กฎหมาย วิทยาศาสตร์ และเรื่องอื่นๆ ได้ เด็กหญิงเมื่ออายุย่าง 14 ปี หรือเริ่มมีรอบเดือน แสดงว่าเป็นสาวแล้ว สัญลักษณ์ของหญิงที่เริ่มเป็นผู้ใหญ่คือ ต้องรู้จักปั่นด้าย ทอผ้า ทำความสะอาดบ้านเรือน สำหรับเด็กชายอายุ 14 ปีก็เริ่มเป็นผู้ใหญ่ เด็กหญิงจะมีความรักและแต่งงานได้เมื่ออายุ 15 ปี แต่เด็กชายจะแต่งงานได้ต้องบวชก่อนและลาสิกขาบทออกมา ซึ่งการแบ่งตามระดับอายุสะท้อนให้เห็นค่านิยม ศีลธรรมและจริยธรรมในหมู่คนไท (Xiang Yue Ping, 1990 : 354-355)

ชายหนุ่มที่มองหาคนรักของตนจะเรียกว่า "หมายสาว" หญิงสาวที่มองหาคนรักจะเรียกว่า "หมายบ่าว" สถานที่ที่เกี่ยวพาราสีก็แล้วแต่โอกาส เวลาและสถานที่ เช่น ขณะทอผ้า ไปตลาด หรือตามเทศกาลต่างๆ ในขั้นแรกนี้อาจจะยังไม่รู้จักชื่อหรือบ้าน เมื่อสนใจจริงๆ จะส่งสัญญาณให้ฝ่ายหญิงทราบ ฝ่ายหญิงก็จะ "ขับลื้อ" โต้ตอบกลับมาในลำนำเพลงหรือการขับลื้อนั้น จะรู้ว่าหญิงนั้นมีคู่หมายปองหรือยัง ถ้ายังไม่มิกก็จะเพิ่มความสัมพันธ์ในแนบแน่นยิ่งขึ้น การทายปริศนาก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ใช้คุยโต้ตอบกัน การโยนถุงเป็นลักษณะหนึ่งที่จะทำความรู้จักกัน ถุงที่โยนนั้นเย็บด้วยผ้าหลากสี บรรจุฝ้ายและเมล็ดข้างใน ขลิบริมด้วยดอกไม้ 5 ดอก มุม 4 ดอก และตรงกลางอีก 1 หญิงสาวก่อนแต่งงานจะเย็บถุงนี้ทุกคน การโยนถุงคือการมองหาคู่แต่งงาน จะมีการโยนถุงเมื่อมีงานหรือช่วงเทศกาล โดยฝ่ายหญิงอยู่ข้างหนึ่ง ชายอยู่ข้างหนึ่ง ชายหนุ่มจะรับถุงหญิงที่ตนหมายปองมา เมื่อรับได้แล้วก็จะออกจากกลุ่มไปคุยกัน (Cham, Wad, 1990 : 313) เมื่อทั้งคู่ตกลงปลงใจกันแล้ว ขั้นนี้จะไปมาหาสู่หญิงสาวที่บ้านได้โดยพ่อแม่ไม่ว่า ชายอาจชวนเพื่อนไปด้วย เพื่อนที่ไปก็จะไปหาหญิงสาวหรือเพื่อนๆ เป็นคนแนะนำให้ การหาคู่มีการแลกเปลี่ยนกันได้ระหว่างน้องสาวบ้านโน้นกับพี่ชายบ้านนี้ เป็นต้น (Song Enchang, 1989 : 11)

แต่เดิมความแตกต่างทางเพศจะปรากฏให้เห็นในชีวิตประจำวันของชาวไทลื้อแม้แต่การกิน ชายจะกินก่อนหญิงถึงจะกินได้ การซักผ้าต้องแยกกัน การนอนหลับต้องให้ผู้ชายนอนก่อน พ่อแม่มักจะสอนลูกสาวที่แต่งงานใหม่ให้เชื่อ

ฝั่งสาม ไม่ให้เตียง พุดจาให้ไฟเราะ ต้องตื่นนอนก่อนสามิ ฯลฯ การนับญาติ คนไทจะนับญาติทั้งสองฝ่าย (bilateral) (สุมิตร ปิติพันธ์ ,2526: 131) แต่ความสำคัญที่แฝงอยู่ฝ่ายหญิงจะได้รับการเน้นหนักมากกว่า (David, Turton, Wijeyewardene อ้างใน Heather Peters, 1990 : 343) การเลือกที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงานโดยความนิยมจะอยู่ข้างฝ่ายหญิง

ลักษณะที่อยู่อาศัย

หมู่บ้านของชาวไทลื้อนิยมตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบเชิงเขาใกล้ฝั่งแม่น้ำ ลักษณะการตั้งบ้านเรือนเป็นแบบแนวยาว (Lineal Village) เลียบริมฝั่งแม่น้ำ หรือเป็นแนวยาวตามลักษณะพื้นที่ล้นเขา (นางนุช จันทราภย์, 2531 : 9) ซึ่งมีที่พอจะทำเป็นเรือกลสวนไร่นาได้ หมู่บ้านหนึ่งมีตั้งแต่ 30 หลังคาเรือนขึ้นไป มีลานอยู่หน้าเรือนไม่กว้างขวางนัก ปลูกเป็นร้านหรือช่องขนาดพอนั่งได้ 7-8 คน เวลากลางคืนเดือนหงายพวกหญิงสาวมักจะลงมานั่งปั้นฝ้ายที่ช่องหรือร้านนี้ ชายหนุ่มจะไปเที่ยวสนทนาเกี้ยวพาราสีด้วย

แบบแปลนเรือนของชาวไทลื้อปลูกสร้างบ้านเรือนติดกับชาวเหนือเล็กน้อย คือฝาเรือนตั้งล้อมห่างเสาออกไปประมาณ 1 ศอก เพื่อให้ภายในห้องกว้างออกไปอีก ตัวเรือนโดยมากทำยาวกว้างออกไป เพราะในหลังคาเรือนหนึ่งอยู่รวมกันหลายครอบครัวตั้งแต่ 2-10 ครอบครัว ที่มีครัวเรือนเดี่ยวนั้นน้อยเต็มที ที่รับแขกถ้าหากเป็นแขกญาติใกล้เคียงคือกันเองก็จะรับกันในห้องโถงกลาง ทางปลายที่นอนมีหน้าต่างหลังบ้าน หน้าต่างนี้เขาทำกันทุกหลังคาเรือน แต่มีเพียงหน้าต่างเดียว สถานที่รับแขกต่างถิ่นใช้ห้องซึ่งทำไว้ไม่กันฝา 1 ห้อง เรียกว่า "หัวค่อม" หรือ "เต็น" ตรงกลางของเรือนภายในกันฝาใช้เป็นห้องนอน มีเตาไฟสำหรับทำครัว ถ้าเป็นเรือนหลังใหญ่ๆ มี 2-4 เตาเรียงกันไปเพราะมีหลายครอบครัว การทำครัวพวกนี้ที่อยู่ร่วมหลังคาเดียวกันก็หาทำอาหารกินร่วมกันไม่ ต่างครอบครัวก็ต่างทำ ภาชนะเครื่องใช้ไม้สอยไม่ใช้ร่วมกัน

ห้องนอนใช้ห้องใหญ่ ภายในตัวเรือนเป็นห้องนอนไม่กันฝา แบ่งครอบครัว นอนเรียงไปเป็นแถว หันหัวนอนไปชนฝาทางทิศตะวันออก

เหยียดเท้าไปทางทิศตะวันตก ใช้มุ้งใหญ่ซึ่งข้อมสี่ดำกางครอบแทนฝาผนังห้อง มีช่องระหว่างที่นอนครอบครัวหนึ่งกับอีกครอบครัวหนึ่ง ห่างกันประมาณ 1 เมตร

ยุงข้าวสร้างสูงท่วมศีรษะ ใต้ยุงข้าวให้สัตว์เลี้ยงนอน เช่น เล้าไก่ คอกหมู ส่วนคอกวัว ควายนั้นไม่มี เพราะปล่อยปละละเลยให้อยู่นอนในป่า ถ้าถึงเวลาทำนาปีหนึ่งๆ ก็ไปจับเอามา ทำนาเสร็จแล้วก็ปล่อยไป เช่นนี้ทุกๆ ปี ส่วนหมูนั้นปล่อยให้หากินตามบริเวณบ้านและป่าใกล้ๆ กับบ้าน ถึงเวลาให้อาหารเจ้าของเรียกและเคาะรางเป็นอาณัติสัญญาณ หมูเมื่อได้ยินเจ้าของเรียกจะวิ่งมากินอาหาร อิ่มแล้วพากันนอนตามใต้ถุนเรือน ครั้นหิวก็ลุกขึ้นไปกินตามลานบ้านหรือป่าใกล้ๆ บ้าน กลางคืนอาศัยนอนตามใต้ถุนเรือน หรือใต้ยุงข้าว

การปลูกบ้านใหม่ ไม่มีการจ้างชาวบ้านจะมาช่วยกันตั้งแต่การตัดฟันเสาเรือน ขนเครื่องเรือนมายังที่ๆ จะทำเรือน ตลอดจนปลูกเสร็จ เสาเอกเลี้ยงด้วยต้นกล้วยผูกกับด้ายสีแดงและดำ บ้านหลังใหญ่เสร็จภายใน 2-3 วัน หลังเล็กเพียง 1 วันเสร็จเรียบร้อย ระหว่างปลูกบ้านมีการเลี้ยงข้าวปลาอาหาร สุรา ผู้มาช่วย เสร็จแล้วมีการทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ในเย็นวันรุ่งขึ้นเชิญคนเฒ่าคนแก่ให้พรให้อยู่เย็นเป็นสุข แล้วขนสิ่งของขึ้นบนเรือน หลังจากนั้นมีการเลี้ยงสุราอาหาร ร้องเพลงขับอุ่อ่น(กล่อม) เจ้าของบ้านจนตีกตี้นจึงเลิก (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ , 2503 : 186-202)

การตั้งชื่อ

ชาวไทลื้อในสิบสองปันนาจะมีชื่อที่เปลี่ยนแปลงไปตาม อายุ อาชีพ และการงานของตน โดยไม่มีนามสกุล แม้ว่าจะมี "อ้าย" และ "อี" นำหน้าชื่อ ซึ่งความจริง "อ้าย" แทนเพศชาย "อี" แทนเพศหญิง ซึ่งไม่ใช่นามสกุล หรือบางคนมี "เจ้า" นำหน้า ซึ่งจะใช้กับตระกูลของพระราชาท่านั้น ปัจจุบันมีชาวไทลื้อจำนวนมากมักเอาคำ "เตา" นำหน้าชื่อ ซึ่งบ้างก็อธิบายว่า "เตา" นี้เพี้ยนมาจากการออกเสียงของคำ "ท้าว" หลังปลดแอกคำว่า "เตา"

นี้จึงได้เปลี่ยนเป็นนามสกุลทั่วไปของนักเรียน นักศึกษา และข้าราชการเผ่าไท
ที่ตั้งชื่อจีนไว้

ชีวิตของผู้ชายชาวไทลื้ออย่างน้อยต้องมีชื่อ 5 ชื่อคือ 1) ชื่อเดิม
2) ชื่อศาสนาพุทธ 3) ชื่อลาลิกขาบท 4) ชื่อบิดามารดา 5) ชื่อข้าราชการ สำหรับ
ผู้หญิงจะไม่มีการบวช (บวชชี) และไม่อาจจะเป็นเจ้าของเป็นนายได้ ฉะนั้นก็จะ
ไม่มีชื่อศาสนาพุทธ ชื่อลาลิกขาบทและชื่อข้าราชการ ตามธรรมดาชีวิตของผู้
หญิงชาวไท มีแต่ชื่อเดิมและชื่อมารดาเท่านั้น คือ ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งแต่งงาน
(ก่อนมีบุตร) ในตอนนี้เรียกชื่อเดิม ตั้งแต่เกิดบุตรจนเสียชีวิตเรียกชื่อมารดา

1. ชื่อเดิม

การตั้งชื่อเดิมมีความเป็นมาและหลักฐานที่แน่นอนตามเพศของ
บุคคลและศักดิ์นา คือชื่อเดิมของชาวไร่ ชาวนา อักษรนำหน้าเพศชายต้องเป็น
"อ้าย" ส่วนผู้หญิง อักษรนำหน้าต้องเป็นตัว "อี"

ชื่อเดิมของผู้ชายชั้น "ราชวงศ์" ในตระกูลพระราชา อักษรนำหน้า
ต้องเป็น "เจ้า" ส่วนผู้หญิงนำหน้าด้วย "นาง" บุคคลชั้น "หม่อม" ใน
ตระกูลพระราชา ชื่อเดิม ชื่อลาลิกขาบท และชื่อข้าราชการของผู้ชาย ต้อง
เป็น "เจ้าหม่อม" ส่วนชื่อเดิมของผู้หญิง ต้องเป็น "หม่อม" หรือ "หม่อม
นาง" ด้วยเหตุผลดังกล่าว สำหรับชาวไทลื้อทุกคน แม้ว่าเราจะไม่เคยพบ
เพียงแต่ได้ยินชื่อก็จะทราบว่าบุคคลนั้นเป็นชายหรือหญิง และเป็นชาวนาหรืออยู่
ในตระกูลราชาด้วย

นอกจากนั้นแล้ว การตั้งชื่อมิใช่ตั้งตามอำเภอใจ แต่ต้องมี
กฎเกณฑ์อีกหลายประการ เช่น ตั้งชื่อเรียงลำดับในจำนวนพี่น้อง ตั้งตามวันที่
เกิดในลัปดาร์ หรือด้วยความจำเป็นหรือเหตุผลบางประการ เช่น หากเกิดใน
คืนวันเพ็ญ เรียกว่า "อ้ายเพ็ญ" หรือ "อีเพ็ญ" ถ้าเป็นลูกคนสุดท้าย เรียกว่า
"อ้ายหล้า" หรือ "อีหล้า" เด็กที่ให้คนอื่นเอาไปเลี้ยงหรือพ่อแม่เลี้ยงไม่รอด
เด็กชายเรียกว่า "อ้ายป้น" เด็กหญิงเรียกว่า "อีป้น" เป็นต้น

2. ชื่อพุทธศาสนา (ชื่อพระภิกษุ)

เด็กชายเมื่อมีอายุ 8-9 ขวบ พ่อแม่จะให้บวชเป็นสามเณรอยู่ที่วัดครบ 1 ปีก็จะเลื่อนตำแหน่งเป็นพระ ซึ่งต่อไปชื่อเดิมจะไม่เรียกอีกแล้ว พระผู้จะตั้งชื่อพุทธศาสนาให้ โดยเอาพยัญชนะที่สำคัญในชื่อเดิม สละดกับสระอื่นและให้มีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาด้วย เช่นชื่อเดิม "อ้ายแสง" เมื่อบวชเป็นพระแล้วเปลี่ยนชื่อเป็น "สิริ" เป็น "พระสิริ" สำหรับราชวงศ์แล้วต้องมีคำลงท้ายด้วย "วงศ์" ด้วย เช่น พระสิริวงศ์

3. ชื่อลาสิกขาบท

ตามปรกติพระสงฆ์จะลาสิกขาบทใช้ชีวิตฆราวาส เมื่อลาบวชแล้วชื่อพุทธศาสนาจะไม่เรียกอีกต่อไป หากตั้งชื่อกันใหม่ เรียกว่าชื่อ "ลาสิกขาบท" โดยให้สอดคล้องกับลำดับชั้นของพระสงฆ์ที่ลาสิกขาบท ตามธรรมเนียมตำแหน่งพระสงฆ์มี 7 ชั้นดังนี้

- 3.1 พระ
- 3.2 ตู (เจ้าวัด)
- 3.3 ครุบา (มหาพรหม)
- 3.4 สมิ
- 3.5 ลังฆราช
- 3.6 สงฆ์สิก
- 3.7 อกมณี

เช่นชวานา ชาวไร่บวชเป็นพระสงฆ์ซึ่งมีตำแหน่งชั้น "พระ" จะลาบวชก็เอาคำ "จัน้อย" หรือ "ใหม่" นำหน้าชื่อเดิม เช่น "จัน้อยคำ" "อ้ายใหม่คำ" ถ้ามีตำแหน่งถึงชั้น "ตู" ลาบวชก็เอาคำ "ขนาน" นำหน้าชื่อเดิม เป็น "ขนานคำ" ถ้ามีตำแหน่งถึงชั้น "ตู่หลวง" ลาบวชเรียกว่า "ขนานหลวง" เมื่อ "ครุบา" ลาบวช เรียกว่า "ขนานเณร"

บุคคลชั้นราชวงศ์ในตระกูลพระราชาบวชเป็นพระสงฆ์ เมื่อลาสิกขาบทจะเอาคำ "ใหม่" นำหน้าชื่อเดิม เช่น "เจ้าใหม่แสงวงศ์" หรือเอาชื่อพุทธศาสนาเป็นชื่อตัวแต่อักษรนำหน้าต้องเป็นตัว "เจ้า" เช่น "เจ้าสิริวงศ์"

บุคคลชั้น "หม่อม" ในตระกูลพระราชาก็เมื่อลาบวชต้องเป็นชื่อ "มหา" เช่น "เจ้าหม่อมมหาสัง" "เจ้าหม่อมมหาชัย" เป็นต้น

4. ชื่อบิดามารดา

เมื่อพระสงฆ์ลาบวชกลับบ้านแต่งงานและเมื่อเกิดมีลูกมีเต้าแล้วชื่อที่เคยเรียกมานั้นก็ไม่เรียกอีกต่อไป ญาติพี่น้องและเพื่อน ๆ บ้านใกล้เคียงจะเอาคำ "พ่อ" หรือ "แม่" นำหน้าชื่อของลูกซึ่งเป็นชื่อบิดามารดา เช่น ลูกชายของชานาชาวไร่ เรียกว่า "อ้ายอู่" ชื่อของพ่อก็เรียกว่า "พ่ออ้ายอู่" ชื่อของแม่จะเรียกว่า "แม่อ้ายอู่" สำหรับคุณหญิงในตระกูลพระราชาก็ใช้ชื่อมารดาเหมือนกัน เช่น "แม่หม่อมมณฑา" แต่ผู้ชายในตระกูลพระราชาก็จะไม่ใช้ชื่อบิดาเลย หากคงเอาชื่อลาสิกขาบทหรือชื่อข้าราชการมาเป็นชื่อของตัว

เมื่อชื่อของลูกชายคนโตเปลี่ยนไปตามอายุ ชีวิต และอาชีพของตนแล้ว ชื่อของพ่อแม่ก็ต้องเปลี่ยนคล้อยตามไปด้วย เช่น ลูกชายคนโตชื่อว่า "อ้ายอิน" ชื่อของพ่อเรียกว่า "พ่ออ้ายอิน" และถ้าอ้ายอินบวชเป็นพระซึ่งมีตำแหน่งชั้น "พระ" หรือ "ตุ๋" โดยตั้งชื่อว่า "พระอินทร์" หรือ "ตุ๋อินทร์" ชื่อของพ่อก็จะเปลี่ยนไปตามด้วยซึ่งเรียกว่า "พ่อพระอินทร์" หรือ "พ่อตุ๋อินทร์" เมื่อลูกชายคนโตนั้นลาบวชแล้ว ชื่อของพ่อต้องเปลี่ยนเป็น "พ่อจัน้อยอิน" "พ่อขนานอิน" "พ่อขนานหลวง" หรือ "พ่อขนานเถร" ฯลฯ ส่วนบุคคลที่มีหลานแล้วก็เอาคำ "พ่อปู่(ปู่)" หรือ "แม่ย่า(ย่า)" ใช้ นำหน้าชื่อของหลาน โดยตั้งเป็นชื่อของตัว เช่น ชื่อของหลานเรียกว่า "อ้ายอู่" ชื่อของปู่และย่าก็ต้องเปลี่ยนเป็น "พ่อปู่อ้ายอู่" หรือ "แม่ย่าอ้ายอู่" ถ้าลูกชายเป็นเจ้าเป็นนายซึ่งแม้ว่าจะไม่ใช่ลูกคนโตก็ตาม แต่พ่อแม่ก็ต้องเอาคำ "พ่อ" หรือ "แม่" นำหน้าชื่อข้าราชการของลูกคนนั้นโดยตั้งเป็นชื่อของตัวเอง เช่น "พ่อพระยาสิริ" หรือ "แม่พระยาสิริ" ฯลฯ

ถ้าลูกคนโตเสียชีวิตไป ชื่อของพ่อแม่ก็ต้องเปลี่ยนอีกซึ่งเอา "พ่อ" หรือ "แม่" นำหน้าชื่อของลูกคนรองโดยตั้งเป็นชื่อของตนเอง บุคคลที่มีเมียเสียชีวิตไปหรือหย่ากันโดยต้องแต่งงานกันอีก ถ้าหากว่าอายุของลูกที่ติดตามมากกว่า

อายุของลูกคนโตที่เมียเก่าเกิดนั้น ก็คงเอาคำว่า "พ่อ" นำหน้าชื่อของลูกที่ติดตามมากับเมียคนใหม่นั้น โดยตั้งเป็นชื่อของตัวเอง สำหรับผู้หญิงถ้าแต่งงานกับคนอื่นอีก เมื่อพบสภาพการณ์เช่นนี้แล้ว คงต้องเปลี่ยนชื่อของตนอีก

สำหรับบุคคลที่เป็นผู้จัดการในพิธีงานบูชาพระ ซึ่งก็คือผู้สื่อระหว่างพระสงฆ์กับสามัญชน ก็เปลี่ยนชื่อของตนเป็น "พ่อจาร"(พ่อไหว้บูชาพระ) ถ้าเป็นผู้เลี้ยงทายหรือเช่นไหว้บูชาผีสงาก็เปลี่ยนชื่อเป็น "พ่อหมอ" (พ่อมด) ถ้าเป็นผู้หญิงเรียกว่า "แม่ที่นั่ง"(แม่มด) ส่วนชื่อเดิมและชื่อบิดามารดาที่เคยเรียกในแต่ก่อนจะไม่เรียกอีกต่อไป

5. ชื่อข้าราชการ

บุคคลที่เป็นลูกน้องขุนนางผู้ใหญ่ในที่ทำการของเจ้าแผ่นดิน หรือเป็นหัวหน้าในท้องถิ่น ชื่อของตัวที่เอาชื่อของลูกมาตั้งไว้ นั้น จะไม่เรียกอีกต่อไป หากเอาตำแหน่งข้าราชการที่ได้รับแต่งตั้งนั้นมาเป็นชื่อของตัวเองไว้ ชั้นข้าราชการและบรรดาศักดิ์ในสังคมศักดินาของชาวไทลื้อ ตั้งแต่ข้าราชการในหมู่บ้านซึ่งเป็นตำแหน่งต่ำสุด จนถึงอัครเสนาบดีซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดได้แบ่งออกเป็น 10 ชั้น เรียงตามลำดับคือ

- 5.1 เจ้าหม่อมเชียงฮา
- 5.2 ร้อยดั่ง (สี่เซจิง)
- 5.3 เจ้าหลวง (แปดเซจิง)
- 5.4 เจ้ารื่อง (เจ้าพ่อ)
- 5.5 เจ้าหัวสิบ (เจ้าขาม้า)
- 5.6 พระยาหลวง
- 5.7 พระยา
- 5.8 จ่าหลวง
- 5.9 จ่า
- 5.10 แสน

บรรดาศักดิ์ดังกล่าวยังถูกจำกัดด้วยศักดินาอีกชั้นหนึ่ง ดังนั้นเมื่อเอ่ยชื่อ
 ข้าราชการผู้ใดแล้วจะทราบทั้งมีบรรดาศักดิ์ชั้นที่เท่าไร เป็นข้าราชการ
 ลำดับอะไร และมีตำแหน่งหน้าที่และเขตรับผิดชอบเท่าใด ชื่อข้าราชการมิใช่
 คงตัวตลอดไป หากต้องเปลี่ยนแปลงไปตามตำแหน่ง ถ้าถูกปลดออกหรือ
 เกษียณอายุ ชื่อข้าราชการเดิมยังคงเรียกต่อไปโดยเอาคำ "เก่า" นำหน้าเพื่อ
 ให้มีความแตกต่าง เช่น "เจ้าหลวงเก่า" "พระยาหัวลิบเก่า" ฯลฯ

การเปลี่ยนแปลงปฏิรูปการปกครองในประเทศจีน ปี ค.ศ. 1956
 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายประการต่อสังคมไทลื้อ และช่วงระยะเวลา 10
 ปี ระหว่าง ค.ศ. 1966-1976 เกิดการปั่นป่วนอย่างมาก พุทธศาสนาใน
 ลิบสองปีนั้นถูกทำลายไปหมด ห้ามมิให้นับถือศาสนาพุทธและห้ามมิให้เป็นพระ
 ด้วย วัดวาอารามกลายเป็นคอกวัว คอกควาย และยุงนาง ในท่ามกลาง 10
 ปีนั้นไม่มีชื่อพุทธศาสนา และชื่อลาลิกขาบทเลย จนกระทั่งหลังปี ค.ศ. 1980
 แล้วศาสนาก็ได้รับการฟื้นฟูบูรณะอีกครั้งหนึ่ง วัดวาอารามได้รับการซ่อมแซม
 และปรับปรุงตกแต่งใหม่ ยอมให้บุคคลฆราวาสเป็นพระภิกษุ ปัจจุบันชีวิตของชาว
 ไทลื้อมีแต่ชื่อเดิม ชื่อพุทธศาสนา ชื่อลาลิกขาบท และชื่อบิดามารดา เท่านั้น
 (เกาลี่ชื่อ , 1990 : 1-22)

อาหาร

ชาวไทลื้อรับประทานข้าวเหนียว โดยหน้าที่การทำครัวเป็นหน้าที่
 ของผู้หญิง อาหารที่ใช้รับประทาน เช่น แกงอ่อม และลาบ ชาวลื้อเป็นคน
 กินง่าย เช่นตั้งน้ำใส่ตะไคร้สับหั่นใส่พริกขี้หนูตำกับเกลือ ตั้งไฟนานพอสมควร
 แล้วใส่ใบพริกขี้หนูลงไปอีก พอใบพริกเหลืองก็รับประทานได้ หลังอาหารทุกมื้อ
 ต้องตมน้ำล่ำ (น้ำชา) เนื้อสัตว์ที่ใช้เป็นอาหารประจำวัน มี เนื้อหมู วัว
 ควาย ไก่ ปลา ลือชอบเนื้อสัตว์ที่ไม่มีไขมันหรือน้ำมันปนอยู่มาก ถ้าจำเป็น
 ต้องใช้หมูเป็นอาหารก็ตัดที่มีมันและหนังทิ้ง อาหารที่ลื้อโปรดคือ ลาบและแกง
 อ่อม จะมีการทำอาหารทั้งสองชนิดนี้ในงานพิธีเช่นผีหรือแต่งงาน นอกจากนี้มี
 แกง ต้ม คั่ว (ผัด) น้ำพริก ลาบเนื้อ ลาบปลา อาหารที่ทำเสร็จแล้วตักใส่ถ้วย

วางลงบนภาชนะ เช่น ถาด ซึ่งสานด้วยไม้ไผ่หรือหวายเรียกว่าขันโตกข้าว ทำ
 ขาให้สูงจากพื้น 1 คืบ มีช้อน ตะเกียบ การรับประทานนั่งล้อมรอบถาดไม้
 ผู้หญิงนั่งพับเพียบหรือนั่งบนพื้นราบ และมีน้ำล้างไว้ข้างๆ เสมอ อาหารที่
 หามาได้เกิดความต้องการที่จะบริโภควันนั้น จะนำไปเก็บรักษาโดยวิธีถนอม
 อาหาร เช่น ปลานำไปปิ้ง หรือรมควันไว้ เนื้อก็เช่นเดียวกันโดยใช้ไม้ไผ่ 2
 อันค้ำให้เนื้อ ปลาอยู่ตรงกลาง นำไปวางไว้บนตะแกรงเหนือเตาไฟ ซึ่ง
 สะดวกในการหยิบให้เด็กกินเวลาหิวอีกด้วย

สถาบันการปกครอง

ชาวไทลื้อเดิมที่อาศัยอยู่ในแคว้นสิบสองปันนา ก่อนเปลี่ยน
 การปกครอง พ.ศ. 2493 เป็นอาณาจักรไทเดิมที่การพัฒนาด้านเศรษฐกิจสังคม
 เฉื่อยชามาก และสามารถรักษาขนบประเพณี ระบอบการปกครองแบบศักดินา
 ค่อนข้างมากกว่าบ้านเมืองคนไท ลาว ฉาน อื่นๆ (ไม่ว่าในรัฐฉาน พม่า
 ในเวียดนามเหนือ และประเทศลาว) สาเหตุที่แคว้นสิบสองปันนารักษา
 ประเพณี ระบอบการปกครองไว้ได้ก็เพราะ

1. เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในมุมอับ การคมนาคมไม่สะดวก และห่าง
 ไกลจากถิ่นเจริญ (แต่ก่อนไม่มีทางรถ เชียงรุ่งถึงคุนหมิงต้องเดินเท้า 25 วัน
 ถึงเชียงใหม่หรืออังวะต้องเดินเท้า 10 กว่าวัน)

2. แม้ว่าอยู่ในอาณาเขตจีนและอยู่ในบังคับจีนแต่ร้อยกว่าปีมาแล้ว
 แต่กองทัพและเจ้าหน้าที่จีนจึงจะเข้าไปประจำและตั้งองค์การปกครอง เมื่อ
 พ.ศ. 2456 (คือก่อนเปลี่ยนการปกครอง 39 ปีเท่านั้น) ซึ่งนับว่าเป็นระยะ
 เวลาสั้นเมื่อเทียบกับ อาหม รัฐฉาน ลาว และสิบสองจุไท ฯลฯ

3. ก่อนเปลี่ยนการปกครองนั้น สิบสองปันนามีอำนาจอรัฐของเจ้า
 นายไทและจีนซ้อนกัน แต่เจ้าหน้าที่จีนปกครองแบบสัมพันธ์กับเจ้านายไทโดยมิ
 ได้ปกครองประชาชนโดยตรง ทุกสิ่งทุกอย่างต้องผ่านเจ้านายไท และไม่แต่
 ต้องระบอบศักดินาเลย

ระบอบศักดินาของสิบสองปันนาเป็นระบอบที่คล้ายคลึงกับระบอบ
 ศักดินาของประเทศไทยในอดีต เช่น ระบบ "บาทนา" ของไทลื้อ สามารถ

เทียบกับระบอบศักดินาของไทยสมัยอยุธยา "ขะเจิง" สามารถเทียบจุดสดมภ์ระบบไพร่ ระบบดังกล่าวถึงแม้ว่าจะมีอิทธิพลของระบอบศักดินาไทยและวัฒนธรรมการตะ แต่ก็เป็นระบอบที่มีเอกลักษณ์ของตนเองอย่างเด่นชัด

ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี พ.ศ. 2492 ลิบสองปันนาเป็นอาณาจักรเล็กๆ (เนื้อที่ประมาณ 2 หมื่น 5 พันตารางกิโลเมตร ประชากรตอนนั้นประมาณสามแสนคน) มีการปกครองในระบอบศักดินาโดยมีเจ้าแผ่นดินเป็นประมุข แต่ว่าลิบสองปันนาเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของประเทศจีน ตั้งแต่ พ.ศ. 1839 สมัยราชวงศ์หงวนเป็นต้นมา เจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งเกือบทุกรัชกาลได้รับการแต่งตั้งจากราชสำนักจีนให้เป็น "เจ้าแสนหวีเชียงรุ่ง" ภาษาจีนเรียกว่า "เซอหลี่แซวนเอ๋ยซือ" "เซอหลี่" คือเชียงรุ่ง "แซวนเว่ย" คือเกลี้ยกล่อม สำเนียงถิ่นยูนนานออกเสียงว่า "แสนหวี" "ลือ" คือทูต สรุปคือ "ราชทูตเกลี้ยกล่อมประจำเชียงรุ่ง" หลังจากประเทศจีนยกเลิกการปกครองระบอบการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช (ราชวงศ์ชิง) แล้ว เมื่อเจ้าหม่อมคำลือเถลิงราชย์เป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายในปี พ.ศ. 2486 ก็ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าแสนหวีเชียงรุ่งเช่นกัน (เจีย แยนจง, 2532 : 19-20)

ชาวไทลื้อถือว่าพญาเจิง (เจียง) เป็นปฐมกษัตริย์ของลิบสองปันนา เมื่อ ลินพญาเจิงอำนาจของอาณาจักรลิบสองปันนาก็อ่อนลง จนกระทั่งขึ้นตรงต่อเจ้าแผ่นดินจีน โดยยังคงมีเจ้าแผ่นดินของตนปกครองเช่นเดิม

ในระยะประวัติศาสตร์สังคมศักดินาของลิบสองปันนามีเจ้าแผ่นดินอยู่ 44 องค์ คือ

1. พญาเจิง (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1160-1181)
2. ท้าวสามชายเือง (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1181-1213)
3. ท้าวอายปุง (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1213-1218)
4. ท้าวอู่แก่นจาย (รุ่งแก่นชาย ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1230-1256)
5. ท้าวแอ่งหลวง (แรงหลวง ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1230-1256)

6. ท้าวปวาก (ภูวาก ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1256-1271)
7. เจ้ายี่เป็งลากชาย (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1271-1273)
8. เจ้าไอ้ (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1273-1313)
9. เจ้าคานเมือง (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1313-1352)
10. เจ้าสีตาคำ (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1352-1433)
11. ท้าวกุมาร (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1433-1435)
12. ท้าวกือเมือง (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1435-1493)
13. ท้าวสองเมือง (ครองราชย์อยู่ 3 เดือน 15 วัน)
14. ท้าวบากอง (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1440-1442)
15. ท้าวคำเต็ด (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1442-1445)
16. ท้าวโลงฟ้า (ล่องฟ้า ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1446-1466)
17. ท้าวผาแสง (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1466-1467)
18. ท้าวสามปอสีอไท (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1467-1490)
19. ท้าวสามชายเมือง (ชื่อเดียวกับองค์ที่ 2 ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1490-1495)
20. เจ้าคานเมือง (ชื่อเดียวกับองค์ที่ 2 ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1495-1517)
21. เจ้าสิริสมภาร (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1517-1538)
22. เจ้าอุ่นเมือง (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1538-1566)
23. เจ้าสิริสุนันทา (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1566-1567)
24. เจ้าอินเมือง (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1567-1576)
25. เจ้าหน่อเมือง (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1583-1601)
26. เจ้าสิริสุธรรมา (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1602-1618)
27. เจ้าหม่อมคำลือ (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1619-1633)
28. เจ้าหม่อมท้าว (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1633-1640)
29. เจ้าหน่อเมือง (ชื่อเดียวกับองค์ที่ 25 ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1641-1654)
30. เจ้าเมืองท้าว (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1654-1668)

31. เจ้าแปงเมือง (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1669-1696)
32. ดาวจินเปา (ได้รับพระราชทานนามนี้จากพระจักรพรรดิแห่งราชวงศ์ชิง ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1696-1705)
33. (ชื่อขาดหายไป) (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1705-1728)
34. ดาวเหวยผิน (ชื่อจีน ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1728-1745)
35. ท้าวสุวรรณ (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1746-1763)
36. เจ้ามหาวงค์ (ชื่อจีนว่า "ดาวไท่เหอ" ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1764-1770)
37. เจ้าฟ้าจันทร์ (ชื่อจีนว่า "ดาวหยู่วเหอ" ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1770-1779)
- จากนี้การปกครองว่างเจ้าแผ่นดินไป 7 ปี
38. เจ้าหม่อมมหาวัง (ชื่อจีนชื่อว่า "ดาวไท่คัง" ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1787-1810)
39. เจ้าหม่อมสุจาวรรณะ (สุจาวรรณะ ชื่อจีนว่า "ดาวเจิ้งจง" ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1789-1819)
- จากนี้ไปการปกครองว่างเจ้าแผ่นดินไป 45 ปี
40. เจ้าหม่อมสอ (ชื่อจีนว่า "ดาวจินอัน" ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1864-1879)
41. เจ้าหม่อมแสง (ชื่อจีนว่า "ดาวไท่คัง" ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1881-1884)
42. เจ้าหม่อมคำลือ (ชื่อจีนว่า "ดาวเงินเงิน" ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1885-1925)
43. เจ้าหม่อมสุวรรณผาดาง (ชื่อจีนว่า "ตางตั้งเหลียง" ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1929-1944)
44. เจ้าหม่อมคำลือ (ชื่อจีนว่า "ดาวลือชิน" ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1947)
- (สุชาติ ภูมิบริรักษ์ , 2525 : 154-161)

เหนือสนาม

การบริหารราชการแผ่นดินส่วนกลางของสิบสองปันนา มีรัฐบาลที่เรียกว่า "สนาม" ประกอบด้วยเสนาอำมาตย์เรียกว่า ท้าวขุนเหนือสนาม ซึ่งแต่งตั้งโดยเจ้าแผ่นดิน ขุนเหนือสนามที่สำคัญที่สุดคือ เจ้าเชียงฮา จุหลวงเค้า อ้อยด่างบ้านขุม อ้อยด่างจอมวัง รวม 4 คน

เจ้าเชียงฮา ทำหน้าที่เป็นประธานที่ประชุมเจ้าหัวเมืองทั้งหลาย ที่ประชุมดังกล่าวก็เรียกว่า "สนาม" อาคารสนามเป็นลักษณะศาลาโปร่งไม่ล้อมฝา แต่มีราวลูกกรงสูงครึ่งตัวคน

จุหลวงเค้า คือ สาจุหลวงเกล้า ทำหน้าที่เป็นประมุขรัฐบาล เค้าหรือเกล้า หมายถึง เค้าสนามหรือเกล้าสนามที่มีในล้านนาศึกษาเปลี่ยนการปกครอง จุหลวงเค้ายังมีชื่อบรรดาคักดีว่า อ้อยด่างบ้านออก ซึ่งรับผิดชอบคุมฝ่ายการคลังและภาษีด้วย

อ้อยด่างบ้านขุม ทำหน้าที่ฝ่ายกฎหมาย และล่ามฉนวนคร้ว

อ้อยด่างจอมวัง ทำหน้าที่การเก็บภาษีข้าว

สนาม "รัฐบาล" สิบสองปันนาเป็นองค์การรัฐแบบดั้งเดิมที่ยังไม่มีระเบียบมาตรฐาน มีการประชุมเจ้าหัวเมืองปีละ 2 ครั้ง ในช่วงเข้าพรรษาและออกพรรษา ซึ่งจะต้องพิจารณา ราชการแผ่นดินประการสำคัญ (เช่นการแต่งตั้งเจ้าเมือง การเก็บเงินหัวเรือ้นประจำปี ฯลฯ) ส่วนงานราชการประจำตัวก็ตกเป็นหน้าที่ของท้าวขุนเหนือสนาม 4 คนดังกล่าว สนาม นอกจากอาคารศาลาที่ประชุม (อาคารนี้ก็เรียกว่า สนาม) แล้วไม่มีอาคารที่ทำงานหรือว่าการโดยเฉพาะ ราชการก็ทำในบ้านเรือนของท้าวขุนแต่ละคน (นายตลาด) นาขวา-นาซ้าย-เจืองหาญ เจ้าหลวงประสาท-นาแผน-นาข้าง-นาหอก-นาค้าง (หน้าไม้) ฯลฯ รวม 30 กว่าคน

นอกจากสนามดังกล่าวแล้ว ยังมี สนามใน ซึ่งทำหน้าที่เป็นกรมวังหรือสำนักพระราชวัง (ในกรณีนี้สนามบริหารจะเรียกว่า สนามนอก แต่โดยทั่วไปแล้ว สนามบริหารจะเรียกว่าสนามเฉยๆ) สนามในที่นี้เจ้าแผ่นดินเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรง แต่งตั้งให้เจ้าอุปราชาเป็นเค้าสนามใน และมีเจ้า

หลวงปราสาทกับนาแพนเป็นรองเค้านามโน เจ้าหลวงปราสาทเป็นผู้ทำหน้าที่ดูแลพระราชวังที่เรียกว่า "หอคำ" และดูแลทรัพย์สินส่วนเจ้าแผ่นดิน นาแพนทำหน้าที่รับนาแพนเมื่อเจ้าแผ่นดินเสด็จไปทำพิธีเข้าพรรษา ออกพรรษาและบวงสรวงพระเสื้อเมือง ยังทำหน้าที่เก็บรักษาเอกสารและหนังสือที่นำถวายเจ้าแผ่นดิน ท้าวขุนสนามโนยังมีนาข้าง-แห่แยง-นาหอก-นากรวด ฯลฯ สนามโนทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมภายในของหอคำ ไม่แทรกแซงกิจการบริหารแผ่นดิน เพราะฉะนั้นจึงมีค้อยมีบทบาท โดยทั่วไปแล้วงานประจำตกอยู่ในมือของเจ้าหลวงปราสาทซึ่งต้องเป็นผู้ไว้วางใจของเจ้าแผ่นดิน

ศักดิ์นา "บาทนา"

ท้าวขุนหรือเสนาอำมาตย์น้อยใหญ่เหนือสนามทุกคน ต่างมีศักดิ์นาของตนเอง ไทลื้อเรียกศักดิ์นาว่า "บาทนา" ซึ่งรวมทั้งหมดมี 7 ชั้นด้วยกันคือ

1. นาแสนหลวง บาทนาคี้มีเจ้าอุปราชองค์เดียวเท่านั้น
2. นาหมื่นหลวง บาทนาคี้มีพระอนุชาและราชบุตรหรือราชบุตร
3. นาอ้อยต่าง คือนาร้อยมีเจ้าเชียงใหม่ อูลวงเค้า อ้อย

ต่างบ้านขมุ อ้อยต่างจอมวัง 4 คน

4. นาชาวหลวง คือนา 20 หลวง มีเจ้าหลวงปราสาท เป็น

ต้น รวม 8 คน

5. นาชาน้อย คือนา 20 น้อย มีแห่แยง เป็นต้น รวม 6 คน

6. นาลิบ มีแห่วัง เป็นต้น รวม 8 คน

7. นาลิบน้อย ยังเรียก่านาห้าด้วย มีนาลิบ เป็นต้น รวม

10 คน

ท้าวขุนมุลนายเหนือสนามที่มีศักดิ์นาหรือบาทนารวมทั้งหมดมี 36 คนด้วยกัน จำนวนศักดิ์นาหรือบาทนาดังกล่าวเพียงแต่แสดงให้รู้ถึงฐานะศักดิ์มีใช้จำนวนถือครองนาเลย (เหมือนกันระบบศักดิ์นาของไทยที่มีตัวเลขศักดิ์นาเท่าไร ไม่หมายถึงจำนวนที่ถือครอง) ท้าวขุนเหนือสนามไม่มีเงินเดือน แต่เจ้าแผ่นดินพระราชทานได้เก็บ "ข้าวบาทนา" จากชาวนาตามจำนวนกำหนดเป็นค่าบำเหน็จราชการ เช่น อูลวงเค้า กินข้าวบาทนา 3700 หาบ (ข้าวเปลือก)

เจ้าหลวงปราสาท 1200 หาบ แห่แยง 300 หาบ นาน้อย 30 หาบ ฯลฯ
(เจีย แยนจง, 2532 : 19-23)

สิบสองปันนามีหัวเมืองอยู่ใต้สังกัดประมาณ 30 หัวเมือง รูปแบบการปกครองแบบเมืองในกลุ่มคนที่พูดภาษาไทยทางตะวันตกเฉียงใต้ของทางตอนเหนือของทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ราบของแต่ละเมืองจะประกอบด้วยหมู่บ้านที่ปกครองตนเองบ้างร้อย เหมือนกับเมืองเป็นจักรวาลมิกซ์ตรีหรือเจ้าเมืองอยู่สูงสุด มีแต่ละหมู่บ้านเป็นส่วนประกอบ การปกครองแบบเมืองนี้เป็นอีกชนิดหนึ่งของการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช การปกครองของไทยลื้อที่มีเมืองเป็นศูนย์กลางแสดงให้เห็นโครงสร้างอำนาจของเมืองที่เรียกว่า "รูปแบบการแบ่งอำนาจ" (power division models) ของอำนาจ 2 กลุ่มคือกลุ่มผู้มีอำนาจในเมือง (เจียง, เชียง) อีกกลุ่มหนึ่งคืออำนาจของชาวนาท้องถิ่น (Kumiko Kato, 1990 : 364) ธรรมชาติของการปกครองชุมชนที่มีเมืองเป็นศูนย์กลางล้อมรอบไปด้วยหมู่บ้านที่อยู่ตามที่ราบในหุบเขาต่างๆ เช่นในสิบสองปันนา ล้านนา หลวงพระบาง เชียงตุง ธรรมชาติของการปกครองชุมชนที่ถูกบังคับด้วยส่วนประกอบของภูมิประเทศ นิเวศวิทยา และประชากร เช่นนี้ ทำให้ที่ราบแต่ละหุบเขาคือ ประเภทหนึ่งของหน่วยการปกครอง (Gehan Wijeyewardene, 1990 : 432) เมืองแต่ละเมืองจะมีผู้ปกครองของตนเองปกครอง (ท้าว, tsau) ท้าวหรือผู้ปกครองของแต่ละเมืองจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันทางสายเลือด (เครือญาติ) อาจจะเป็นพ่อกับลูก พี่กับน้อง ลุงหรืออากับหลาน ซึ่งแยกย้ายกันไปปกครอง หรืออาจเป็นญาติโดยการสมรส การที่ผู้ปกครองของแต่ละเมืองเป็นญาติกันนับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะได้ช่วยเหลือกันในยามที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีศัตรูมารุกราน (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2530 : 153) พรหมแดนธรรมชาติที่คั่นแต่ละเมืองไม่ว่าภูเขา หรือแม่น้ำล้อมรอบ ทำให้แต่ละเมืองมีความร่วมมือหรือมีผู้ดูแลรักษา คือ "ผี" ของเมืองนั้น ผู้ปกครองหรือท้าวที่มีความสามารถจะรวมเมืองเข้าไว้ด้วยกันและให้ผู้ปกครองท้องถิ่นดูแลกันเองขึ้นตรงต่อเมือง ธรรมชาติของเมืองจึงถูกล้อมไว้ด้วยลำดับชั้น ซึ่ง George Condominas เรียกว่า *systeme a emboitment* เมืองเป็นผู้ควบคุมหมู่บ้านและเป็นเมืองหลวงไปพร้อมกัน

(Heather Peter, 1990 : 342) องค์กรของชุมชนในชนบทสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาไทย มีข้อสังเกตว่าจะคู่ขนานไปกับระดับความเชื่อทางศาสนา และขนาดของเมือง ลำดับชั้นของสังคมจะถูกห้อมล้อมโดย "ผีเมือง" ที่เฝ้าดูพฤติกรรม ต่างจาก "ผีบ้าน" ซึ่งเป็นวิญญาณของหมู่บ้านและมี "ผีเอิน" (Phi Huon) ที่ดูแลแต่ละครัวเรือน แต่ยังคงอยู่ภายใต้ผีบ้าน คุณสมบัติของผีเอินจะมีอำนาจในท้องถิ่น (อำนาจเฉพาะแห่ง) ตามด้วยผีบ้านและผีเมืองตามลำดับ จะคอยดูแลผู้ที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตนี้ทั้งหมด รวมทั้งที่ทำกิน ป่า น้ำ ลี้ตัว (George Condominas, 1990 : 36)

บรรดาศักดิ์

ท้าวขุนมูลนายสิบสองปันนามีบรรดาศักดิ์กันทั้งนั้น สุวานันดร บรรดาศักดิ์เป็นพญาหลวง (พญาคือพระยา พญาหลวงคล้ายกับเจ้าพระยาหรือพระยาพานทอง)-พญา-เจ้าหลวง-เจ้า-แสน 5 ลำดับเท่านั้น ท้าวขุนเหนือสนามเชียงรุ่งที่จริงมีบรรดาศักดิ์เป็นพญาหลวงหรือพญา เช่นว่าจะเรียกชื่อตำแหน่งเต็มยศว่าพญาหลวงแห่แยง พญาหลวงนาแพน ฯ แต่ตามธรรมเนียมจะเรียกว่าแห่แยงหรือนาแพนเฉยๆ ในระยะ 2-3 รัชกาลที่ผ่านมา เจ้าแผ่นดินตรัสเรียกพญาหรือพญาหลวงจะทำให้เข้าใจผิดว่าสุวานันดรศักดิ์เทียบเท่าท้าวขุนหัวเมือง เลยยกฐานะให้เป็นเจ้าหลวงเรียกเจ้าหลวงปราสาท-เจ้าหลวงฮ้อยด่าง-เจ้าหลวงนาซ่าง เป็นต้น เจ้าหลวงก็กลายเป็นบรรดาศักดิ์ของท้าวขุนเหนือสนามที่เทียบเท่าพญาหลวง ในแต่ละหัวเมืองจะมีพญาหลวงและพญาหลายๆ คน เจ้าเมืองจะแต่งตั้งพญาหลวงคนหนึ่งเป็นพญาเค้า (คือพระยาเกล้า) หมายถึงหัวหน้าบรรดาศักดิ์ทั้งหลาย เป็นตำแหน่งที่โดยไม่นับเป็นบรรดาศักดิ์ลำดับหนึ่ง พญานอกจากทำหน้าที่เป็นขุนเหนือกว่าแล้ว ผู้ที่เป็นเจ้าหัวสิบ-เจ้ามวล (หลวง) ก็มักจะมียุทธศาสตร์แสนเป็นส่วนมาก ชาวบ้านเมื่อทักทายกันมักจะเรียกท้าวขุนตามบรรดาศักดิ์ว่าพ่อพญา พ่อพญาหลวง พ่อเจ้า พ่อแสน ฯลฯ บรรดาศักดิ์ดังกล่าวจะผ่านการพิจารณาจากที่ประชุมเหนือสนามหรือเหนือกว่าน (ซึ่งจะเปิดประชุมปีละ 2 ครั้ง) แล้วแต่งตั้งโดยเจ้าแผ่นดินหรือเจ้าเมือง

ขุนเหนือบ้าน

ไทลื้อเรียกหมู่บ้านว่า "บ้าน" และเรียกบ้านว่า "เรือน" ท้าวขุนผู้ปกครองหมู่บ้านในอดีตเรียกว่า "พ่อบ้าน" ผู้ช่วยเรียกว่า "แม่บ้าน" (แต่เป็นผู้ชาย) ปัจจุบันเรียกว่านายบ้าน แต่ละหมู่บ้านจะมี "ก๊ว้น" ซึ่งประกอบด้วย "แม่บ้าน" "แกบ้าน" (ชายสูงอายุผู้อาวุโสและมีอิทธิพล) "ขุนแขก" (เสมียน) ถ้าเป็นหมู่บ้านใหญ่อาจจะมีขุนระดับแสนอีกหนึ่งคน กิจการในหมู่บ้านจะได้รับการพิจารณาจากก๊ว้นหมู่บ้าน "พ่อบ้าน" หรือนายบ้านไม่ร่วมพิจารณา แต่แม่บ้านต้องเรียนให้พ่อบ้านทราบ ถ้าไม่เห็นด้วย พ่อบ้านก็มีสิทธิยับยั้ง ถ้าเป็นเรื่องใหญ่เรื่องสำคัญ เช่นการจัดสรรไร่นาที่ทำกิน การออกเสียภาษี "เงินหัวเรือน" การเลือกตั้งนายบ้าน การเกณฑ์แรงงาน ฯ พ่อบ้านจะเรียกประชุมลูกบ้าน (เรือนละคน) เพื่อพิจารณาหรือแจ้งให้ทราบ ในแต่ละหมู่บ้าน นอกจากคณะบริหารซึ่งมีนายบ้านและก๊ว้นบ้านแล้ว ยังมีเจ้าหน้าที่เฉพาะกิจอีกหลายคนคือ "ขุนหาญ" ผู้รักษาความสงบเรียบร้อย "พ่อพัน" หรือ "ล่ามป่าว" ผู้รับใช้เรียกประชุมหรือประกาศคำสั่งนายบ้าน "พันเหมือง" ผู้ดูแลและปันส่วนน้ำเหมืองชลประทาน "พ่อหมอ" หรือ "เจ้าบ้าน" (ทายาทของตระกูลที่มาตั้งถิ่นฐานหมู่บ้าน) ผู้ทำพิธีบวงสรวงพระเสื้อบ้าน หรือเลี้ยงผีบ้านเลี้ยงเทวดาบ้าน "พ่อจารย์" (พ่ออาจารย์) ผู้ทำพิธีศาสนาฝ่ายฆราวาส "นายบ่าว" หัวหน้าผู้ดูแลเด็กหนุ่ม "นายสาว" หัวหน้าผู้ดูแลเด็กสาว งานหลักของนายบ่าวนายสาวคือควบคุมกิจการละเล่นในวันเทศกาลและดูแลการแ้วสาว

ผู้ใหญ่บ้าน (นายบ้าน) รับผิดชอบเลือกตั้งจากลูกบ้านแต่ผ่านการอนุมัติจากเจ้าหัวสิบหรือเจ้าบวก (พญาหลวง) เจ้าหน้าที่อื่นๆ ในหมู่บ้านนั้น ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้แต่งตั้ง แต่พ่อหมอ ต้องจับสลากกันในบรรดาผู้ทรงคุณวุฒิหลายคนด้วยกัน พ่อจารย์ผ่านการเลือกตั้งหรือชาวเสียงจากคนหนุ่มคนสาว ท้าวขุนและเจ้าหน้าที่หมู่บ้านไม่มีคำบ่าเห็นเจตตอบแทนเป็นข้าวบาทนา เพียงแต่ได้รับสิทธิละเว้นการออกเสียงและละเว้นการเกณฑ์แรงงาน

ระบบพ่อล่าม

พ่อล่ามคือคนกลางที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนัก

กับท้าวขุน และประชาชนในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง ในกรณีแรกพ่อล่อมทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลท้องถิ่นแทนเจ้าแผ่นดิน กรณีหลังพ่อล่อมทำหน้าที่เป็นปากเสียงของท้าวขุนและประชาชนท้องถิ่นนั้น หน้าที่ทั้ง 2 อย่างดังกล่าวคือ "ล่อมโยง"

พ่อล่อมของสิบสองปันนามีอยู่ 3 ประเภทคือ

1. พ่อล่อมเมือง คือหัวเมืองต่างๆ จะเลือกเอาท้าวขุนเหนือสนามคนหนึ่งคนใดควบตำแหน่งเป็นพ่อล่อมประจำราชสำนักของเมืองนั้น

2. พ่อล่อมบ้าน คือท้าวขุนเหนือสนามหรือท้าวขุนเหนือกว่าแต่ละคนจะควบตำแหน่งเป็นผู้ดูแลหมู่บ้านและปากเสียงชาวบ้านของหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่ง หน้าที่ดังกล่าวก็เรียกว่า พ่อล่อมบ้าน

3. พ่อล่อมม่อน คือท้าวขุนเหนือสนาม หรือท้าวขุนกว่านเมืองที่ควบตำแหน่งเป็นผู้ดูแลและปากเสียงของชาวเขากลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง (ม่อนหมายถึงเขตภูเขา)

ระบบไพร่เมือง

ไทลื้อเรียกประชาชนว่า "ไพร่เมือง" จะแบ่งไพร่เมืองส่วนใหญ่ออกเป็น "ไทเมือง" และ "คนเรือนเจ้า" คนเรือนเจ้าแยกเป็น 2 กลุ่ม คือ เลกน้อยและโองฮาย ทั้งไทเมืองและคนเรือนเจ้าทำเกษตรคือทำนาดำในหมู่บ้าน ทั้ง 2 ประเภทจะตั้งถิ่นฐานแยกกันเป็นหมู่บ้าน (คือเป็น "ไทเมือง" ทั้งหมู่บ้านหรือ "คนเรือนเจ้า" ทั้งหมู่บ้าน) ไทเมือง หรือ เลกน้อยหรือโองฮายจะแต่งงานภายในกลุ่มของตนเท่านั้น

ไทเมือง หมายถึง ชาวพื้นเมืองที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อน เป็นผู้ทำพิธีบวงสรวงพระเสี้ยวเมือง พระเสี้ยวบ้านและถือที่ดินที่ค่อนข้างดีและค่อนข้างมาก

คนเรือนเจ้า หมายถึง ข้าของเจ้า หรือข้าของชนชั้นสูง หลายๆ หมู่บ้านของคนเรือนเจ้าจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชนชั้นสูงเพราะบางหมู่บ้านคนเรือนเจ้าเป็นผู้สร้างหมู่บ้าน (เจีย แยนจง, 2532 : 22-27) ข้าที่คอยปฏิบัติรับใช้เจ้าแผ่นดินและเจ้าเมือง ยังถือตามประเภทของนาหลวงด้วย นาหลวง คือนาของเจ้าแผ่นดินมีอยู่แทบทุกแห่งเป็นนาองกลางของหลวง แบ่งออกเป็นนาหมู่บ้าน มีนาแห่ นาสวน นาไต้น้ำมัน นาแบ่งห่อแบ่งเอิน นาเฝ้า

หออ นายผู้มีมือ นาเถิน นวแท้ คือคนที่ทำนาแห่งจะถูกเกณฑ์มาเข้ากระบวนแห่ใน ประเพณีทางศาสนา เช่นงานพระธาตุ หรืองานเกี่ยวกับเจ้าเมือง เวลาเรียก ให้ไปร่วมด้วย ในวันงานจะต้องมีหน้าที่ตักลอง ช้อง ร้องปาว แต่งแฟนซี เข้า ขบวนแห่ ให้ร้อง ๔ นวสวน เป็นนาธรรมดาที่มอบให้ชาวบ้านทำ ผู้ทำนา สวนต้องผลัดเปลี่ยนเวรกันมารับใช้ทำสวนให้เจ้าเมือง หรือกษัตริย์ คือเวลา แผ้วถาง เวลาล้อมรั้ว ส่วนการขุดดินทำแปลงปลูกผักพรวนดิน รดน้ำนั้นไม่ใช่ หน้าที่ของพวกนาสวน แต่ใช้ผู้ที่กระทำผิดเล็กน้อยแต่ไม่มีเงินมาให้รับไหม นวไต้ น้ำมัน พวกนี้มีหน้าที่จุดตะเกียงน้ำมัน ประจำบ้านเจ้าเมืองหรือวัง เจ้าฟ้า 1 ดวง ต้องนำน้ำมันมาจากบ้านของตน คอยเติมน้ำมันในตะเกียงนั้นมิ ให้ไฟวอด นวแบ่งหอบแบ่งเอิน หรือนาสร้างบ้านเรือน เมื่อชาวเมืองร่วมกัน ปลูกสร้างบ้านเรือน จวนหรือวังประทับให้แล้ว เวลาช่างเข้าฤดูฝน ฝนตก ต้องมาซ่อมแซมมิให้หลังคารั่ว เสาโย้ ต้องช่วยกันทำให้ดีขึ้น ถ้าเรือปลูกสร้าง ใหม่มิใช่หน้าที่ของพวกนาประเภทนี้ นวเผ้าหอบ ต้องมานอนเผ้าค่างที่วัง ของเจ้าแผ่นดิน หรือหอเจ้าเมืองคินละ 4 คน นายผู้มีมือ นั้นมาช่วย งานบ้านละ 1 คน มีหน้าที่ตั้งหม้อน้ำล่า (น้ำชา) คอยชงน้ำชาใส่กา จัดหา น้ำ ล้างหน้าให้ นวเถิน เป็นที่ดินทำไร่ข้าว ซึ่งพวกทำนาประเภทนี้ต้องมารับใช้ ตักน้ำ ต่ำข้าว หาฟืน (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2527 : 77-78)

สถาบันเศรษฐกิจ

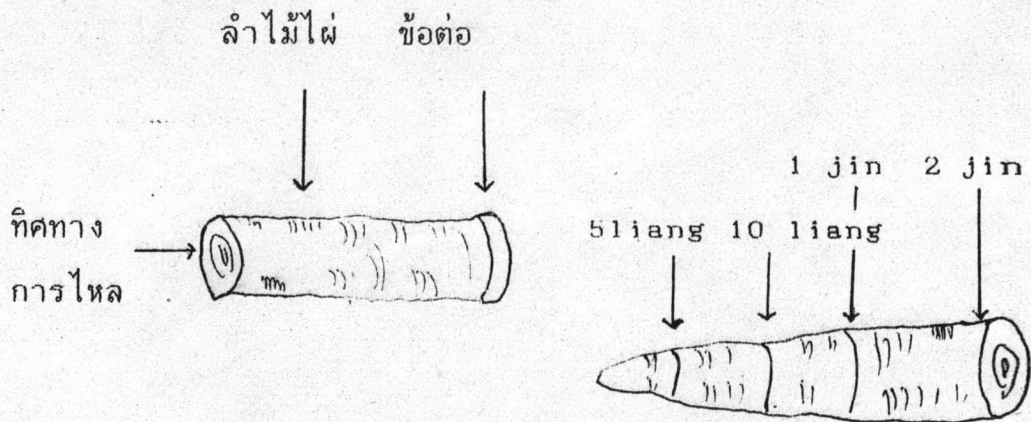
ชาวไทลื้อมีอาชีพหลักในการทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูก ข้าว จากบันทึกทางประวัติศาสตร์และตำนานของคนไทมีหลายเรื่องกล่าวถึงวิถี การเพาะปลูกข้าวของบรรพบุรุษ จากอดีตที่ผ่านมาการปลูกข้าวกลายเป็นผล ผลิตที่สำคัญ ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นอาหารเพียงอย่างเดียว แต่ยังแสดงถึงความมั่ง คั่งของสังคมด้วย (He Siqiang, 1990 : 587) ชาวไทลื้อในสิบสองปันนาจะ ปลูกข้าวได้ปีละ 2-3 ครั้ง ฉะนั้นการจัดการน้ำเป็นสิ่งจำเป็น โดยในแต่ละหมู่บ้านจะแต่งตั้งผู้มีหน้าที่ดูแลเรื่องน้ำ รับผิดชอบเกี่ยวกับคลองน้ำไหล การซ่อมแซม การขุดลอกคลอง การกระจายน้ำ และตั้งกฎการใช้น้ำ

การคำนวณการจ่ายน้ำ คิดตามจำนวนที่นาของแต่ละหมู่บ้าน และ

ระยะทางที่ห่างจากคลองส่งน้ำ หาก 4 หมู่บ้านมีที่นาเท่ากันแต่หมู่บ้านที่ 2 อยู่ห่างไกลจากคลองส่งน้ำกว่า น้ำย่อมไหลผ่านมาตรวัดน้ำได้มากกว่า (มาตราการคำนวณอัตราไหลของน้ำ = จิน (jin), เหลียง (liang)) หมู่บ้านที่อยู่ไกลได้รับน้ำ 1-2 จิน แต่หมู่บ้านที่ใกล้เคียงได้เพียง 10-15 เหลียง ช่วงคลองตัดกันจะมีลำไม้ไผ่ต่อเข้าสู่แต่ละผืนนา ซึ่งจะมีขนาดตามแต่จะได้รับการอนุญาตให้น้ำเข้าได้มากน้อยแค่ไหน (Dao-Guo-dong , 1989 :15)

ลำไม้ไผ่สำหรับกระจายน้ำ

มาตรวัดน้ำ

ในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 ถึงปลายศตวรรษที่ 20 การค้าขายจากสิบสองปันนาจะเป็นการค้าขายที่เป็นระยะทางไกลไปถึงที่เขต เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถึงจีน การค้าขายในสิบสองปันนานั้นการค้าขายกระทำโดยคนพื้นเมืองเป็นจำนวนมาก จะค้าขายอาหารและสินค้าสำหรับผู้บริโภคในท้องถิ่น การตลาดในสิบสองปันนามี 2 ประเภท คือระบบการตลาดที่ผู้ค้าขายมีความรู้ทางการพาณิชย์ มีการลงทุนกับพ่อค้าชาวจีนมีความรู้และทักษะที่กว้าง เป็นการค้าระหว่างแคว้น (รัฐ) อีกประเภทหนึ่งคือเศรษฐกิจแบบยังชีพ สำหรับคนไทและชนกลุ่มน้อยที่อยู่ตามหุบเขาจะเป็นการค้าขายสินค้าเกษตรเพื่อดำรงชีพ แต่การตลาดทั้ง 2 ประเภทจะเชื่อมกับเศรษฐกิจ การเมือง ผลผลิตที่ชาวนาผลิตได้ส่วนหนึ่งจะมอบให้ผู้นำท้องถิ่น สินค้าที่นำเข้ามาขายในตลาดนี้สิบสองปันนาซึ่งจะมีทุกๆ 5 วัน หรือ 10 วัน : ครั้ง คือประเภทผ้าไหม เลี้ยงกันหนาว

รองเท่านั้น ยาจีน หรือยาฝรั่ง งานเขียน ภาพศิลปะซึ่งชาวอีนนำมาขาย สำหรับคนพื้นเมืองจะนำสินค้าที่ผลิตได้ในครัวเรือนมาขาย เช่น ผ้า เครื่องประดับเงิน ภาพแกะดินเผา เหล้า ยาสมุนไพรรักษาโรค ผู้ค้าขายทั้งหมดในตลาดนัดจะเป็นหญิงไทหรือชนกลุ่มน้อยอื่นๆ องค์กรตลาดในสิบสองปันนาจะมี 2 แบบคือ แบบประเพณี และสมัยใหม่ การขายชา การบูร เป็นการขายในอีกระดับหนึ่งที่ต้องเดินทางไกลและกว้างเพื่อไปสู่มือคนภายนอก การขายในท้องถิ่นจะเป็นลักษณะตรงกันข้ามเป็นสินค้าผลิตในครัวเรือนทำด้วยมือ ผู้ขายก็เป็นคนในท้องถิ่นหมด (Ann Maxwell Hill ,1990 : 302-305)

เศรษฐกิจของเมืองและอาณาจักรจะขึ้นอยู่กับการค้า โดยเฉพาะกองคาราวานค้าข้าว กองคาราวานสินค้าจากจีนจะนำสินค้าฟุ่มเฟือยมาขาย และจะนำผ้าหรือของป่ากลับไป โดยเฉพาะชาพูเออ เป็นหลัก (Gehan Wijeyewardene ,1990 : 433) แคว้นสิบสองปันนาเป็นแหล่งกำเนิด "ใบชาพูเออ" อันมีชื่อเสียงของประเทศจีน ชาพูเออมีต้นกำเนิดจากภูเขา 6 แห่งคือ เขายิวเลาะ เขาเกอะเต็ง เขาอีปาง เขาหมางจือ เขาหมางตวน และเขาย้านล่า ครอบคลุมบริเวณถึง 600 ลี้ พ่อค้าจะมารับซื้อแล้วลำเลียงออกไปขายส่งยังเมืองต่างๆ การที่ชาในแคว้นสิบสองปันนาปรากฏชื่อเสียงเป็นเพราะชาชนิดนี้มีสีเข้มกอร์ปด้วยรสเข้มข้น และมีความอ่อนละมุนเป็นพิเศษ เพราะดินฟ้าอากาศอำนวย เมื่ออากาศเริ่มย่างเข้าสู่ฤดูใบไม้ผลิ อุณหภูมิจะสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งอำนวยประโยชน์แก่การเติบโตของต้นชาเป็นอย่างมาก พอถึงฤดูร้อนและฤดูใบไม้ร่วงจะเริ่มมีฝนตกชุก นับเป็นผลดีต่อไร่ชา ช่วงกลางวันมีอุณหภูมิต่ำ ช่วยให้การหายใจของใบชาลดน้อยลง ส่วนหมอกและน้ำค้างจะมีมากตลอดทั้งปี ซึ่งเป็นเงื่อนไขทางดินฟ้าอากาศที่อำนวยประโยชน์ต่อการผลิตชาดีมาก เพื่อบังคับเอาชาจากสิบสองปันนาทางจีนจึงได้บังคับให้ส่งชาเป็นราชบรรณาการในสมัยราชวงศ์เซ็ง ซึ่งเป็นที่มาของรายได้เงินคงคลังจากท้องถิ่นนี้

ในสังคมของชาวไทสิบสองปันนา แต่เดิมมีการเกษตรกับการตัดถกรรรมของแต่ละชุมชนจะมีลักษณะเชื่อมโยงประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแบบเศรษฐกิจธรรมชาติ ทุกๆ ชุมชนจะมีการปันน้ำ ตอผ้า จักสาน

การช่างไม้ของตัวเอง แต่ละครัวเรือนยังเป็นหน่วยหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่สำหรับเป็นเครื่องมือใช้สอยต่างๆที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน หัตถกรรมที่ผลิตขึ้นมานอกจากจะสนองความต้องการแก่ชุมชนในถิ่นของตนแล้ว ยังสนองความต้องการแก่ชุมชนอื่นๆ อีกด้วยโดยผ่านการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันที่ตลาด อาชีพการหัตถกรรมอย่างอื่นได้แก่ การทำกระดาษ การทำร่ม งานช่างเหล็ก งานทำรองเท้า งานตัดเย็บ งานช่างไม้ การทำอิฐ และกระเบื้อง การทำเครื่องปั้นดินเผา งานช่างหินเผาปูน หีบน้ำตาล ผลิตไบซา สกัดน้ำมัน งานช่างปูน งานหล่อพานไถ การฟอกหนัง งานช่างไม้ปลูกโรงเรือน ตลอดจนงานย้อมผ้าเป็นต้น ชาวนาจะดำรงชีวิตอยู่ภายในเงื่อนไขเศรษฐกิจตามแบบธรรมชาติ ความสัมพันธ์กับตลาดจะเป็นไปในรูปการค้าขาย ข้าวปลาอาหาร เป็ดไก่ และสัตว์เลี้ยง เป็นสำคัญ แม้จะมีได้เป็นการแลกเปลี่ยนกันในรูปวัตถุต่อวัตถุทั้งหมด แต่การแลกเปลี่ยนก็ยังคงยึดหลักเพื่อสนองความต้องการของการดำรงชีวิต และการผลิตในครอบครัวเป็นสำคัญ

เงินกู้ ดอกเบี้ยสูง

วิวัฒนาการของสังคมชนชาติเผ่าต่างๆ ในสิบสองปันนายังคงหยุดยั้งอยู่ในช่วงปลายของสังคมบุพกาล และสังคมยุคศักดินา ดังนั้นเศรษฐกิจของสังคมจึงยังคงเป็นเศรษฐกิจแบบธรรมชาติ โดยมีชุมชนชนบทเป็นรากฐาน พ่อค้าภายนอกจึงมุ่งแสวงหาประโยชน์จากเกษตรที่ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความทุกข์ยากแร้นแค้นในเขตเขาภายใต้ระบบนี้ โดยนำเอาเงินทุนมาให้กู้ดอกเบี้ยยสูงกระทำในรูปของการซื้อข้าว และให้กู้เป็นพื้น พวกเขา কিনด้วยเงินกู้ดอกเบี้ยสูงประเภทนี้จะเป็พวกเขาพ่อค้าไบบชาเป็นส่วนมาก

ตลาดนัด

ย่านตลาดนัดในสังคมชาวไทลื้อสิบสองปันนามีลักษณะพิเศษ 3

ประการคือ

1. ภายในท้องที่ตำบลที่อยู่ในการปกครองของเจ้าเมืองแต่ละเมืองปกติจะกำหนดให้เปิดตลาดนัด 5 วันต่อครั้ง เป็นเกณฑ์ เพื่อเปิดโอกาสให้

เกษตรกรทำการค้าขายสินค้าแลกเปลี่ยนกันตามความต้องการ

2. จะมีการตั้งย่านตลาดของตนขึ้นในบริเวณใกล้เคียงกับเมืองอันเป็นที่ตั้งของศูนย์การปกครองทางการเมืองของเจ้าเมือง เพื่อส่งเสริมและพัฒนาการค้าของเมืองตน จนกลายเป็นศูนย์เศรษฐกิจของเมือง

3. ชนกลุ่มน้อยเผ่าต่างๆ ที่อาศัยกระจัดกระจายอยู่บนภูคอย นอกจากทางการเมืองต้องขึ้นอยู่กับเจ้าชาวไทลื้อแล้ว ส่วนทางเศรษฐกิจก็ต้องขึ้นอยู่กับเช่นเดียวกัน ดังนั้นการค้าขายแลกเปลี่ยนสิ่งของจำเป็นต้องอาศัยย่านตลาดนัดของชาวไทลื้อที่ตั้งอยู่บนที่ราบ

เมื่อการค้าขายแบบตลาดนัดได้พัฒนาเจริญขึ้น การตั้งบ่อนเล่นการพนันก็เกิดขึ้นอย่างหนาแน่นตามวัดวาที่อยู่ใกล้ตลาด ตามหัวถนน ท้ายถนน ใต้ร่มไทร โดยเฉพาะในอารามสถานได้กลายเป็นแหล่งเล่นการพนัน ตลาดนัดยังถูกใช้เป็นที่สำหรับประกาศกฎเกณฑ์และข้อบังคับต่างๆ ของผู้ปกครอง เช่น พอถึงฤดูทำนา เจ้ากาตจะออกมาป่าวประกาศในตลาดนัดว่า เจ้าแผ่นดินทรงมีคำสั่งให้ประกาศว่า ฤดูปักดำทำไร่ไถนาเวียนมาอีกครั้ง ขอให้เตรียมตัวหว่านกล้า ปักดำกันโดยพร้อมเพรียงเพื่อรักษาพืชผลต้นข้าวในนา ทุกบ้านจงกันรั้วตามริมคันนาให้เสร็จเรียบร้อย บ้านใครมีความยากก็ให้ส่นตะพายไว้ เรือนใครมีหมูจงกันให้อยู่ภายในคอก บ้านใครเลี้ยงหมาก็อย่าปล่อยออกมาพ่นพ้านเหล่านี้เป็นต้น

เพื่อให้เกิดความก้าวหน้าทางธุรกิจการค้าในตลาด ได้มีการกำหนดวันทำพิธีบวงสรวงเทพเจ้าแห่งตลาด ซึ่งชาวไทลื้อเรียกว่า เทวดากาดด้วย ภายในตลาดโดยทั่วไปจะแบ่งออกเป็น 5 ส่วนคือ หัวตลาดเป็นส่วนที่จัดให้ชาวเขาวางขายสินค้าจำพวก ผัก ลูกหมู และผักสดต่างๆ ตลาดตอนเหนือสำหรับให้วางขายสินค้าจำพวก ผาน โถ จอบ ไบยาสูบและรองเท้า เป็นต้น ตลาดตอนกลางให้ตั้งเขียงขายเนื้อหมู เนื้อวัว และจำหน่ายสินค้าจำพวก เสื้อผ้า ตลาดตอนกลางนี้จะปลูกขึ้นเป็นร้านแผงลอยมุงแฝก ตลาดตอนล่างสำหรับให้วางขายขนมเส้นชนิดต่างๆ ส่วนท้ายตลาดนั้นเป็นที่ขายสัตว์ไช้งาน เช่น วัว ควาย และม้า ส่วนย่านตรงกลางระหว่างตลาดกลางกับตลาดล่างนั้น

สำหรับให้วางขายขนมเส้นชนิดต่างๆ ส่วนย่านตรงกลางระหว่างตลาดกลางกับตลาดล่างนั้นสำหรับให้ชาวไทลื้อวางขายผักสดต่างๆ (ซุง เอ็นนาง , 2527 : 34-49)

สถาบันการศึกษาและสาธารณสุข

ผู้ที่รู้หนังสือส่วนมากจะเป็นผู้ชาย เพราะการศึกษาในสมัยก่อนอยู่ที่วัด โดยเมื่อเด็กชายอายุย่างเข้า 7-8 ปี บิดามารดาหรือผู้ปกครอง จะส่งลูกไปบวชเป็นสามเณรเรียนหนังสือไท ส่วนผู้หญิงแทบไม่รู้หนังสือเลย นับว่ามีผู้ชายชาวไทลื้อที่อ่านหนังสือออก ราว 1 ใน 3 ที่อ่านออกเล็กน้อย 1 ใน 3 และไม่รู้หนังสือเลยอีก 1 ใน 3 (ดอดด์ , 2520 : 113)

ปัจจุบันนี้โรงเรียนในสิบสองปันนายอมให้เรียนภาษาไทย 4 ปี ต่างกับสมัยรัฐบาลก๊กมินตั๋งที่ไม่ให้เรียนเลย คนรุ่นใหม่จึงพูดเขียนภาษาจีนได้ ภาษาไทยอาจจะเขียนไม่ได้ แต่พูดได้ การเขียนภาษาไทยอย่างใหม่ คงรุ่งๆ ปลายๆ เพราะเรียนเพียง 4 ปี ที่ใช้ก็จำกัด (ถวิล อยู่เย็น , 2528 : 54) ปัจจุบันมีโรงเรียนประถมศึกษาในสิบสองปันนาทั้งสิ้น 1,360 โรงเรียน วิทยาลัย 42 โรงเรียน โดยมีนักเรียนรวมทั้งสิ้น 80,000 คน (An Chunyang and Liu Bohua, 1985 : 23)

ภาษาไทลื้อ

ภาษาไทลื้อเป็นภาษาที่ใช้พูดและเขียนในสิบสองปันนา มีตัวอักษรเป็นของตนเองทั้งแบบเก่าและแบบใหม่ แบบเก่านั้นเหมือนกันกับอักษรล้านนา เขิน ยอง และไทยอาหม ล้วนแล้วแต่มีต้นตอมาจากอักษรมอญโบราณทั้งสิ้น อักษรแบบใหม่ได้พัฒนาตัดแปลงมาจากอักษรแบบเก่า เพื่อให้เขียนง่ายสะดวกต่อการพิมพ์ เหมาะแก่การศึกษาเล่าเรียนของอนุชนชาวไทลื้อ โดยเขียนอยู่ในบรรทัดเดียวกันหมดไม่ว่าจะเป็นพยัญชนะ สระ และ วรรณยุกต์ (ภาษาไทลื้อ เรียกว่า ไม้หล่มเสง) ซึ่งคล้ายกับแนวการเขียนของพ่อขุนรามคำแหง ภาษาไทลื้อจะมีชื่อเรียกว่า อักษรไทยน้อย (กำจร สติรกุล, 2526 : 39) และเป็นต้นแบบของหนังสือธรรมในล้านนาและภาคอีสานของไทยด้วย การเปลี่ยนแปลง

แปลงอักษรไทยนั้นเริ่มเมื่อ ค.ศ. 1953 (พ.ศ. 2496) โดยมีเหตุผลดังนี้

1. เพื่อสะดวกแก่การพิมพ์เผยแพร่
2. เขียนง่าย เพราะสระและพยัญชนะอยู่ในบรรทัดเดียวกัน
3. กำหนดให้รูปวรรณยุกต์แค่ 2 ตัวเท่านั้น
4. เป็นการกำหนดการเขียนให้แน่นอนยิ่งขึ้น

ระบบเสียงในภาษา ภาษาไทยมีเสียงได้ 7 เสียง (มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่, 2525 : 30-31) โดยเทียบกับภาษาไทยมาตรฐาน ซึ่งมีความ
แตกต่างกันดังนี้

1. สระ อะ (อัน) เป็น สระ แอ เช่น

จัด	เป็น	แจ็ด
กษัตริย์	"	กะเสด
สัตว์	"	เสด
ค้นหา	"	แต่นหา
อัศจรรย์	"	อัดสะแจ้น
2. สระ โอะ ลตรูป เป็น สระ โอ เช่น

จบ	เป็น	โจบ
มน (กลม)	"	โหม่น
กต	"	โกต
บท	"	โบท
อก	"	โอก
ตบ	"	โตบ (ถ่ายรูป)
3. สระ โอะ ลตรูป เป็น สระ อุ เช่น

คน	เป็น	คน หรือ กุ่น
ตน	"	ตุ่น
หลม (หลวม)	"	หลุ่ม
ลม	เป็น	ลุ่ม
ผม	"	ผุ่ม
4. สระ เอ เป็น สระ อี เช่น

เป็น	เป็น	ป็น
เล่น	"	หล่น
5. สระ เอื้อ เป็น สระ เออ เช่น		
เสื่อ	เป็น	เสื่อ
เมื่อ	"	เม่อ (ไป)
เพื่อ	"	เป่อ
เกลือ	"	เกื่อ
เมืองหลวง	"	เมื่องโหลง
เหลือง	"	เหลียง
6. สระ เอีย เป็น เอ เช่น		
เสียด	เป็น	เส
เมีย	"	เม่
เสียด	"	เส่
7. สระ อัว เป็น สระ โอ เช่น		
หิว	เป็น	โห
ตัว	"	โต
มัว	"	โม่
หลวง	"	โหลง
ข้าว (สะพาน)	"	โข
ช่วง	เป็น	โข่ง (ที่ลานกว้าง)
	เป็นต้น	

ระบบคำ

ในภาษาไทย เรามักจะพบเห็นการเขียนตัวอักษรตัว "ร" หรือ "ย" ในหนังสือปี่สา เวลาอ่านมักจะเป็นเสียงอักษรตัว "อ" เสมอ สำหรับตัว "ย" บางครั้งอ่านคงเสียงเดิมไว้ก็มี จะมีอ่านเป็นเสียง "อ" ก็มีบ้าง เช่น

รู้	อ่านว่า	อู้
ร้อง	"	อ่อง

เวด	"	เอ็ด
รับต้อน	"	อับต้อน
เยะ	อ่านว่า	เอ็ด
ย่อนว่า	"	อ่อนว่า (เพื่อว่า)

ยังมีศัพท์อีกมากมายเวลาเขียนในรูปเดิมตามอักษรเก่าและใหม่ เวลาอ่านมักจะเปลี่ยนเป็นเสียงอื่นได้ เช่นกัน เช่น "ค" อ่านเป็นเสียง "ก" "ด" เป็นเสียง "ล" "ช" เป็นเสียง "จ" "บ" เป็นเสียง "ว" และ "ก" เป็นเสียง "อ" "พ" เป็นเสียง "ป"

ตัวอย่าง

คน	เปลี่ยนเป็นเสียง	กุน
แผ่นดิน	"	แผ่นดิน
ข้าง	"	ข้าง
เขียงรุ่ง	"	เจียงอุง
บ้าน	"	ว่าน
แต่ก่อน	เปลี่ยนเป็นเสียง	แต่อ่อน
เพื่อว่า	"	เปอว่า
	ฯลฯ	

คำซ้ำกัน

ภาษาไทยนี้มีคำประเภทคำคู่ คำซ้ำ คำซ้อนอยู่บ้างเหมือนกันแต่ไม่ค่อยได้อ่านเท่าไร นอกจากจะอ่านจากป้ายหรือ ป๊อป คือหนังสือเรียนหรือหนังสืออ่านทั่วไปเท่านั้น

ตัวอย่าง

แชดแชด	มีความหมายว่า	เข้าไปใกล้
แปแวน	"	งาม , หล่อ , ดี
ยะยะ	"	มากมาย , เยอะแยะ
หวอยหวอย	"	โคกเศร้า

อุ่มอุ่ม	"	ลุ่มอุ่ม , เหลือง
โชดโชด	"	หอมมาก , หอมหวาน
เยาะเยาะหรือเอาะเยาะ		ย่างไป , ผ่านไป
เห็นัดเห็น้อย	"	เห็น้อย (ดูเหมือน คล้ายภาษาไทย)

ฯลฯ

วรรณกรรมไทลื้อ

วรรณกรรมในสิบสองปันนา แบ่งได้ 2 ประเภทคือ วรรณกรรมมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์อักษร ทั้งสองประเภทนี้คล้ายกับวรรณกรรมในล้านนา ตามพงศาวดารโยนกกล่าวว่า พระเจ้าติโลกราชเคยขึ้นไปถึงสิบสองปันนา เมื่อ พ.ศ. 1999 และได้นำเอาพุทธศาสนาไปเผยแพร่ด้วย (ประเสริฐ ณ นคร , 2524 : 4) จึงทำให้เกิดวรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับชาดกพุทธศาสนามากมาย

วรรณกรรมประเภทมุขปาฐะ อาจแบ่งได้ดังนี้

1. เพลงชาวบ้าน
2. นิทานพื้นบ้าน
3. คำอู้บ่าวสาว หรือ โวหารรักของหนุ่มสาว
4. ปริศนาคำทาย
5. เพลงกล่อมเด็ก
6. สุภาษิต คำให้พร คำเรียกขวัญ หรือ เอียกขวัญ

วรรณกรรมประเภทลายลักษณ์ อาจแบ่งได้ดังนี้

1. ตำรายาสมุนไพร โหราศาสตร์ ฯลฯ
2. ตำนาน เช่น ตำนานเมืองเจียงฮ่ง ตำนานเวียงผาครอง
ตำนานสังขารปีใหม่ ตำนานมูลศาสนา ตำนานสร้างบ้านสร้างเมือง ฯลฯ
3. วรรณกรรมชาดก เช่น วิบากแดงอ่อน ปัญญาสชาดก โม
ราบ่าวน้อย จุ่มป่าสีตัน แลคำสามตัว เกลียวฉลาดหรือเสียวฉลาด ฯลฯ
4. คำสอนหรือคำโบราณ

5. คำขับต่างๆ เช่น โคลง คำอ่ำ ร่าย คำขับแต่งงาน

การขับคำหรือขอนั้น มักมีท่วงทำนองเรียบๆ เกือบตลอดทั้งเนื้อหาของคำวั้นๆ การขับจะมีในประเพณีสงกรานต์ปีใหม่ การแข่งเรือ จิ๊งไฟ ขึ้นบ้านใหม่ การแต่งงาน การพ้อน ฯลฯ (สมศักดิ์ สุวภาพ, 2529 : 6-22)

ตัวอย่าง คำเรียกสิ่งของของชาวไทลื้อ เช่น รongเท้า - ซ็อก, ถุงเท้า - ถุงแข้ง , ไม้ขีดไฟ - กั๊บไฟ , กระจบองตักน้ำ - หม้อแขก , กางเกงใน - เตี้ยวซ้อน , ข้าวโพด - ข้าวดวง , แต่งโม - มะแตงน้ำ , ประโยคบางประโยคเช่น ไปเยี่ยมบ้านศพ - ไปแอ่วเฮินฮ้าย , เด็กคนนี้ชุกชนเหลือเกิน - บ่านี่ด้านไบด้านง่าว , ไม่รู้จะหาอะไรมารับประทาน - เอาฮั้งมากินมื่อนี้ฮ่า , กลัวผีเหลือเกิน - จัดย่านนี่แต่ๆ (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2503 : 194) นอกจากนี้แล้ว ภาษาไทลื้อยังมีคำโบราณหรือภาษิตคำสอน หรือคำทำนาย

การสาธารณสุข

การแพทย์และเภสัชไท เป็นผลสรุปจากประสบการณ์ในการต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บมาเป็นระยะเวลาของชนชาติไท และเป็นสิ่งที่พัฒนามาจากการต่อสู้กับความเชื่อทางไสยศาสตร์ ปัจจุบันการแพทย์และเภสัชไอยังคงมีอยู่ 2 รูปแบบคือ การถ่ายทอดด้วยคำบอกเล่า และบันทึกด้วยตัวหนังสือ สำหรับแบบที่บันทึกด้วยตัวอักษรนี้ แบ่งเป็น 2 พวกคือ พวกแรก เป็นการนำเอาความรู้ทางการแพทย์และเภสัชบันทึกไว้ในคัมภีร์ต่างๆ อย่างกระจัดกระจาย การบันทึกแบบนี้มักจะคละด้วยความเชื่อต่างๆ ในทางไสยศาสตร์ อีกพวกหนึ่งคือ หนังสือตำรับยาต่างๆ ซึ่งได้เผยแพร่ไปในหมู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง และมากมาย ส่วนใหญ่เกิดจากการคัดลอก เนื้อหาส่วนหนึ่งจะเหมือนกัน แต่หนังสือที่คัดลอกเหล่านี้ไม่ได้ลงชื่อผู้เขียน และวัน เดือน ปีที่คัดลอก ทั้งนี้เพราะชนชาติไทในอดีตเชื่อว่า ในโลกนี้ผู้ยิ่งใหญ่และฉลาดที่สุดคือ พระพุทธเจ้า ผลงานความสำเร็จของคนทั้งหลายนั้นมาจากพระองค์ ดังนั้นไม่ว่าจะเป็น งานวรรณกรรม ปรำชญา และการแพทย์ จะไม่เขียนชื่อผู้เขียน ถ้าลงชื่อผู้เขียนก็จะประสบโชคร้าย หรือความหายนะ ในถิ่นชนชาติไทนั้น เพียงแต่ผู้รู้หนังสือได้คัดลอก

ตำรายาไว้เล่มหนึ่งก็สามารถที่จะค่อยๆ ผักแล้วเป็นหมอยาได้ ในตำรับยาจะอธิบายถึงอาการต่างๆ ของโรค การใช้ชนิดยาสมุนไพรอย่างละเอียด และผลข้างเคียงเป็นอย่างไร

รูปแบบต่างๆ ของยาไทย เช่น

1. ฝน : ใช้แท่งยาสมุนไพรจุ่มน้ำแล้วฝนในชามหรืออ่างดิน แล้วนำน้ำที่ฝนได้กินหรือทาบริเวณที่เป็น สมุนไพรพวกนี้มักมีเนื้อแข็ง เช่น นอแรด เขาควาย หินย้อย เป็นต้น
2. อบ : เป็นวิธีการนำยาใส่ลงไปนึ่งในชาม แล้วนำชามมาใส่ลงไปนึ่งในหม้ออบ อบประมาณ 1 ชั่วโมง แล้วกินน้ำในชาม วิธีนี้มักใช้กับยาสมุนไพรที่มีน้ำมันหอมระเหย (Voluntine oil) มาก เช่น พลุควาว เป็นต้น
3. อบยา : ใส่ยาลงในหม้อแล้วต้ม แล้วใช้ไม้ไผ่ล้อมไว้ให้ออน้ำจากยาอบร่างกายผู้ป่วย ทำให้ผู้ป่วยหายจากโรคได้ วิธีการรักษาแบบนี้มักใช้กับโรคปวดข้อ
4. ยาทา : เอาสมุนไพรบดเป็นผง แล้วผสมน้ำมันใช้ทาภายนอก ยาประเภทนี้ส่วนมากใช้กับโรคปวดข้อและเป็นฝี (เวินเหวียนซ่าย , 2529 : 72-73)

สถาบันศาสนาและความเชื่อ

ชาวไทยลื้อทุกคนนับถือศาสนาพุทธ ความเชื่อในศาสนาพุทธของไทยลื้อจะรวมความเชื่อ 3 ประการ ด้วยกันคือ พุทธ พราหมณ์ (ทั้งแบบราชสำนักและพื้นบ้าน) และผี ลักษณะของศาสนาพุทธเถรวาทที่พบทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏคือ ความเชื่อในเทวดา โหราศาสตร์ แต่ในความเป็นจริงผีและเทวดาก้ำกึ่งกัน ศาสนาพุทธนิกายเถรวาทนับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พุทธศาสนิกชนจะทำบุญเพื่อสะสมบุญไว้เพื่อไว้ชาติหน้าจะได้ไปสู่นิพพาน ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนิกชน ชีวิตประจำวันของชาวพุทธมักเกี่ยวกับการทำบุญเสมอ โดยเฉพาะผู้หญิงทั้งเดือนจะมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาไม่ว่าการแต่งงาน การสร้างบ้านเรือน หรือการตาย

Donald Swearer ได้กล่าวไว้ว่า "...พิธีกรรมทางศาสนาพุทธในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีหน้าที่ 2 ประการคือ เป็นการแลกเปลี่ยนจากสถานการณ์ผู้ให้ ไปสู่ผู้รับในการทำบุญ (พิธีกรรม) ในทางกลับกัน ผู้รับคือพระสงฆ์ก็จะให้บุญกลับมาเพื่อผู้รับจะสะสมบุญไว้ไปสู่นิพพาน" (Heather Peter, 1990 : 340-344)

ศาสนาพุทธแพร่เข้าสู่ชาวไทลื้อเมื่อไหร่ นั้น ยังไม่มีหลักฐานแน่ชัด แต่ในประวัติศาสตร์ของชาวไทลื้อ หรือพงศาวดารสิบสองปันนา กล่าวว่าสมัยพระยาจอง ผู้ก่อตั้งอาณาจักรลื้อ ค.ศ. 1180 ซึ่งได้กล่าวไว้ว่าพุทธศาสนาคงได้รับการยอมรับอย่างน้อยในสมัยนี้ การเผยแผ่ศาสนาพุทธส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของราชวงศ์ผู้ปกครอง ในตำนานกล่าวว่าศาสนาพุทธเข้าสู่สิบสองปันนา เนื่องจากกษัตริย์ Tao Yin Meng ได้เชิญพระจากพม่าให้มาร่วมในพิธีแต่งงานบุตรสาวในปี ค.ศ. 1569 (ปฏิทินไทลื้อ 931) บ้างว่าถูกเชิญโดยเจ้าเมือง เจ้าแผ่นดินซึ่งเป็นผู้สนับสนุนและปกป้องพระพุทธศาสนา ความเชื่อแต่เดิมของชาวไทลื้อคือนับถือผี (Animism) เมื่อศาสนาพุทธแพร่เข้ามาในระยะแรกจึงเป็นไปด้วยความลำบาก พระต้องอยู่ตามป่าเขา และต้องเดินทางเข้าหมู่บ้านทุกวัน จนกระทั่งชาวบ้านยอมให้สร้างวัดขึ้นในหมู่บ้าน และเปลี่ยนเป็นพุทธศาสนิกชนกันหมด ความขัดแย้งระหว่างพุทธ และการนับถือผีจะปรากฏอยู่ในตำนานท้องถิ่น วรรณกรรมพื้นบ้าน และจารึกทางศาสนา ว่าระหว่างพระพุทธเจ้า กับ ผี หรือเทวดาพื้นบ้านใครมีความสำคัญมากกว่ากัน ในตำนานยังกล่าวถึงความยากลำบากในการแพร่พุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าที่ถูกมารรังแกขัดขวาง แต่พระแม่ธรณีได้บีบมวยผมให้น้ำออกมาท่วมผู้ขัดขวางตายไปหมด และยังพบได้ในวัดไทย และพม่า (Leshan Tan, 1990 : 301-304) ในสังคมไทลื้อถือศาสนาพุทธเป็นหลักด้วยอยากให้ชีวิตเป็นสุข อยากให้โลกนี้มีแต่สุข จึงมีการทำบุญให้พระ (दानพระเจ้า) เพื่อสะสมบุญคุณความดีไปสู่นิพพาน อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงของชีวิต ยังมีการเลี้ยงผีในรูปแบบต่างๆ ด้วยมีจุดประสงค์ในการรักษาโรค เก็บเกี่ยวให้ได้ผลผลิตมาก ให้

ชีวิตครอบครัวสงบสุขปัดเป่าเภทภัยต่างๆ

คำว่า "ตาน" "ทาน" (tan) ในภาษาลื้อ คือการทำบุญ เป็นการให้ด้วยความเคารพ แต่เลี้ยงคือ การให้ หรือเลี้ยง แต่ทานกับเลี้ยง มีลักษณะร่วมกันคือการบูชา ให้ทาน ใช้กับพระ เลี้ยงใช้ผี คนมักคิดว่าผีสามารถให้คนให้โทษได้ ฉะนั้นจึงมีการเลี้ยงผีเพื่อระงับป้องกันหรือขอให้ปลอดภัย

ในพิธีกรรมความเชื่อนั้นยากที่จะแยกออกได้ว่าอะไรคือ พุทธ อะไรคือ ผี ความคิดเรื่องผีนั้นเป็นส่วนประกอบพื้นฐานของความเชื่อพื้นบ้าน ผีบ้านคือตัวแปรหนึ่งซึ่งผู้สร้างชุมชนหมู่บ้านให้คนยึดมั่น ไม่แยกแต่ละกลุ่มเครือญาติ หรือแต่ละสายของตน ทศนคติ ค่านิยมเรื่องผีบ้านเป็นรากลึกในโครงสร้างและบูรณาการทางสังคมของไทลื้อ ผีเรือน-ผีบ้าน-ผีเมือง คือรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของไทลื้อ (Leshan Tan, 1990: 304-308) ผีเมืองหรือผีเมืองคือผีในราชวงศ์ (royal spirit) หรือผีเจ้า อาจจะอยู่ในป่า หรือต้นไม้ (ปิตินันท์ อ้างใน J.A. Plaезek , 1990 : 50) ในแต่ละครอบครัวมีผีเรือน (ผีเฮิน เทวดาเฮิน) ในหมู่บ้านมีเทวดาบ้าน หรือผีบ้านคอยปกป้องรักษาซึ่งสืบทอดมาจากการบูชาบรรพบุรุษ และคล้ายกับเป็นการเริ่มต้นของการอุปถัมภ์ ชื่อของผู้อุปถัมภ์ทั้งหลายเรียก "เลื้อ" (เลื้อ) ตั้งนั้นในบ้าน ในเมืองจึงมีเทวดาบ้าน หรือเลื้อบ้าน เทวดาเมือง หรือเลื้อเมือง ในภาษาไทลื้อปัจจุบันไม่ว่าคนไทในยูนนาน ในพม่า ในลาว คนเมืองในภาคเหนือของประเทศไทย คนไทในตอนเหนือของเวียดนาม ในอัสสัมอินเดีย ยังคงมีความเชื่อในเลื้อบ้านเลื้อเมืองอยู่ (Cheah Yanchong , 1987 : 21-22)

ระหว่างทศวรรษ 1960 ถึงต้นทศวรรษ 1970 ประเทศจีนมีการปฏิวัติวัฒนธรรม ออกกฎปฏิบัติใหม่ให้ตัดขาดจากศาสนา หรือสังฆ ห้ามเด็กชายบวชในศาสนา และคนไทยเชื่อว่าเมื่อไม่มีการปฏิบัติกิจทางศาสนา ก็คือไม่มีศาสนา พิธีกรรมที่เคยมี เช่น การบวชพระก็ยกเลิกไปซึ่งมันไม่เพียงแต่ไม่มีงานพิธีเท่านั้น แต่ยังทำให้สายใยของสังคมขาดไปด้วย เพราะการบวชพระสำหรับคนไทลื้อ นอกจากเข้าร่วมงานพุทธศาสนาได้บุญมากมายแล้ว ยังเป็น

การเพิ่มสถานภาพและบทบาทของผู้ปลัดภักภายในสังคมไทลื้ออีกด้วย (Heather Peter, 1990 : 346) มีการบูรุกเข้าทำลายวัดวาอาราม แม้นพระพุทธรูปในพระวิหารซึ่งเป็นพระประธานก็ถูกทำลายเสียสิ้น รวมทั้งเจดีย์ด้วย ภายในพระวิหารที่ขาดประธานตอนหลังมาทำพระพุทธรูปไม้องค์เล็ก สูงประมาณ 15 เซนติเมตร 2-3 องค์ ตั้งเป็นพระประธานไว้แทน (ไกรศรี นิมมานเหมินท์, 2529 : 20-23) เมื่อมีการผ่อนปรนกันแล้ว จึงมีการสร้างวัดขึ้นใหม่ด้วยวัสดุที่ดีกว่าเดิม แต่วัดไม่มีพระ ต้องไปเ็นต้นพระมาจากพม่า (ตี) อีกประการหนึ่งที่ชาวไทลื้อต้องการฟื้นฟูเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตน อย่างรีบด่วนคือ เมื่อมีการปฏิวัติวัฒนธรรมทำให้คนจีนจำนวนมากอพยพไปสิบสองปันนา และจับจองพื้นที่ป่าสำหรับปลูกยาง ป่านั้นชาวไทลื้อใช้สำหรับการล่าสัตว์ จับปลา และหาอาหาร ปลูกพืช ป่าจึงเป็นศูนย์กลางที่สำคัญสำหรับแหล่งอาหาร และองค์กรการทำงาน เมื่อมีผู้บูรุกเข้าไปจับจองไม่เพียงแต่มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมเท่านั้น ยังไปทำลายระบบความสัมพันธ์ทั้งหมดด้วย (Condominas, 1990 : 449)

การกำเนิดพระพุทธรูป เมื่อพระพุทธรูปเจ้านิพพาน พบวัดมีแต่ในป่าเท่านั้น หลังจากพระพุทธรูปเจ้านิพพาน 800 ปี มีคนจากเชียงใหม่ คือ Bonanlaocai ได้เข้าไปยังสิบสองปันนาและได้สร้างพระพุทธรูปไว้บูชาในครอบครัว จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างพระพุทธรูป การปั้นพระพุทธรูปองค์ใหญ่ภายในวิหาร สร้างจากดินเหนียวใช้ไม้หวัดมีรูปทรงและขนาดต่างๆ การใช้ผงทองเหลืองเคลือบได้รับมาจากพม่า พระองค์เล็กอาจทำด้วยไม้ เขาสัตว์ ฟันช้าง หรือดินเหนียว ทำจากไม้พบทั้งในสิบสองปันนา แต่ส่วนใหญ่พบในเมืองไทยประเทศอื่นๆ อาจทำพระพุทธรูปด้วยโลหะ (The Editorial Committee, 1988 : 11)

เนื่องจากความเชื่อของชาวไทลื้อมีทั้งนับถือพุทธศาสนา ผี และความเชื่อด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีหรือการดำรงชีวิต เพื่อให้เห็นเด่นชัดยิ่งขึ้น จึงขอแยกกล่าวถึงประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทลื้อออกเป็น 4 ด้านคือ

1. ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ได้แก่ การบวชลูกแก้ว และกินก๋วยสลาก

2. ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อ เช่น เข้ากรรม
สังเคราะห์ ตานจอมกนไปบ่ปอก การลัก ปี่ใหม่
3. ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น พิธีรอกเหมือง และ
พิธีบวงสรวงเทวดากาด
4. พิธีเกี่ยวกับความรื่นเริง เช่น การขับล้อ

1. ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา

1.1 บวชลูกแก้ว

ชาวไทลื้อนิยมให้บุตรหลานบวชเป็นสามเณรตั้งแต่อายุยังน้อย โดยถือว่าผู้อายุน้อยไร้เดียงสา เป็นผู้บริสุทธิ์ การบวชย่อมได้บุญมากกว่าบาป ส่วนผู้ที่บวชอายุมากขึ้น ชาวไทลื้อไม่ค่อยนิยมนับถือ เข้าใจว่าบวชไปเพื่ออาศัยผ้าเหลืองเลี้ยงชีวิตในบั้นปลายเท่านั้น

การบวชในยามเยาว์วัยมีผลอยู่ 3 ประการ 1) เป็นการศึกษาเล่าเรียน เนื่องจากเมื่อก่อนไม่มีโรงเรียน การเรียนจึงจำเป็นต้องอาศัยเรียนตามวัดโดยการบวชเรียน 2) เป็นการปลดเปลื้องบาปกรรมที่บิดาของตนได้ประพฤติดัดมา 3) การบวชเป็นการฝึกหัดตนเองให้มีความสำรวมกริยา และจิตใจ เสมือนเป็นการให้ความดีและกุศลผลบุญแก่ตน จึงถือเป็นหน้าที่ของทุกคนต้องบวช ผู้ที่ไม่บวชจะถูกเรียกว่า "อ้ายติบ อ้ายเขี้ยว" หรือ "อ้ายเบาตาย" คือเป็นคนป่าเถื่อน ไม่รู้หนังสือ ไม่รู้พุทธธรรมคำสอน เกิดมาเสียชาติเปล่า ผู้ที่บวชแต่ไม่รู้เรื่องอะไรคนจะดูถูกดูหมิ่นทั่วไป ผู้หญิงเองไม่นิยมรักใคร่ (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2503:192) การบวชสามเณรมีธรรมเนียมอย่างหนึ่งคือ บิดา มารดาหรือผู้ปกครองเด็กไม่ทำพิธีบวชด้วยตนเอง จะมอบให้เป็นภาระหน้าที่ของบุคคลอื่นทำการบวชให้แทน เมื่อตัดสินใจบวชบุตรชายก็ไปแจ้งให้แก่เพื่อนบ้านว่าใครมีเจตนาจะทำบุญ เจตนาจะบวชให้ ผู้ที่รับเป็นผู้อุปถัมภ์ในการบวชพระให้นี้จะได้รับสถานภาพที่ว่า "พ่อออก" และ "แม่ออก" พ่อออกและแม่ออกจะเป็นคนในชุมชนจะเป็นญาติหรือไม่ก็ตามแต่ ผู้อุปถัมภ์ในการบวชนี้จะเตรียมสิ่งของที่ใช้ในการบวชให้ทั้งหมด เช่น ที่นอน หมอน มุ้ง ยาสิฟัน แปรงสิฟัน และอุปกรณ์ที่ใช้ในการเข้าวัด ชาวไทลื้อเรียกการบวชเป็นสามเณร

หรือบวชนาคว่า "บวชลูกแก้ว" เด็กชายที่บวชก็อยู่ในสถานภาพ "ลูกแก้ว" (Heather Peter, 1990 : 346) ผู้เป็นพ่อออก แม่ออกนอกจากจะได้รับ อนุญาตตอบแทนแล้ว ยังเป็นการเพิ่มบทบาทของตนเองเป็นผู้อุปถัมภ์อีกด้วย

เสื้อผ้าสำหรับสวมในพิธีบวชลูกแก้ว มี 2 ตัวคือ เป็นเสื้อแขนยาว กว้าง คอกลม สีขาว สีชมพู สีเหลือง แขนบนมีผ้าแผ่นเล็กๆ สีม่วง หรือเหลือง เย็บติดตรงหน้าอกลงมาติดกระดุมและผ้าสลับสี และยังมีเสื้อนอกไม่มีแขน คล้ายเสื้อกั๊กติดขอบสี เขียวสีแดงสวมทับอีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า เสื้อปา ผ้าโพก ศีรษะสีต่าง ๆ เช่น สีเหลือง สีเขียว ทัดดอกไม้ที่หู ที่คอสวมสร้อยคอหรือ มาลาดอกไม้เงิน บางที่ทำเป็นเหมือนสายสพายอย่างเทวดาทรงเครื่อง สวม รองเท้าปลายงอน ขณะทำพิธีจะให้ช่างขับหรือนักร้องเพลง ร้องเพลงอ่อน (กล่อม) ตลอดเวลาเพลงอ่อนนั้นท้าวความถึงบุญคุณของบิดามารดา และผู้ อุปถัมภ์ที่บวชให้ ให้ตั้งอกตั้งใจประพฤติตนให้สมกับเป็นภิกษุสงฆ์หรือสามเณรที่ดี ไม่ถือความละโมภ ความโมหะ โทสะ ความมัวเมาหลงกิเลส บางครั้งอาจ ขับเรื่องอาถรรพ์ออกบวช ให้รู้จักรบุญคุณและบาป ถ้าเจ้าของไม่ชอบให้มีการ ขับกล่อมขวัญ หรือร้องเพลงอ่อน ก็นำนาคนไปฝังเทศน์ที่วัด เรียกว่า "ฝังธรรม"

ชาวไทยลื้อเรียกสามเณรว่า "พระ" หรือ "พระน้อย" ถ้าเป็น ภิกษุวัย 20 ปีล่วงไปแล้วเรียก "ตุ้เจ้า" สามเณรที่มีวัย 20 พรรษา ก็ต้อง ทำพิธีบิณฑู พิธีบิณฑูนี้บางที่เรียกว่า "ย้อตุ้" ตรงกับภาษาไทยยวนว่า "เป็กตุ้" คือ ทำพิธีบวชสามเณรเป็นพระ การบวชครั้งที่ 2 ต้องเตรียมอุปกรณ์เพิ่มเติม บ้างคือ ทำหมอนหนุนศีรษะเรียกว่า "หมอนโห้ตุ้" (โห้ คือ หวี - ผู้เขียน) หมอนนี้เป็นรูปสามเหลี่ยม แต่ข้างในทำเป็นรูปกลวง ทำฟูกที่นอน ที่นอนติด แก้อื้อเรียกสลีแก้วๆ

การหาวันสำหรับบวชให้เลือกวันเพ็ญฟู วันแต่งงานเรียกว่า วันหัวเรียงหมอน ส่วนวันลาสิกขาบทเลือกหาเอาวันแจม ซึ่งปรากฏอยู่ในตำรา โบราณ (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2503 : 192-212)

4.1 กินก๋วยสลาก

งานทานสลากภัต หรือกินก๋วยสลาก โดยมากนิยมทำบุญในเดือน 12 ของไทลื้อ สลากภัตหรือกินก๋วยสลากไม่ได้หมายถึงอาหารถวายพระโดยวิธีจับสลากอย่างเดียว ยังหมายรวมถึงเสื้อผ้า สิ่งของที่รับประทานไม่ได้ซึ่งผู้มีเจตนาทำบุญนำมาพร้อมกับพวกอาหาร ผลไม้ คำว่า "กินก๋วยสลาก" ซึ่งเป็นภาษาไทลื้อตรงกับภาษาไทยภาคพายัพไม่ได้หมายความว่าเอาก๋วยหรือซองไผ่สานด้วยไม้ไผ่มารับประทานโดยวิธีจับสลาก แต่หมายถึงการรับเอาสิ่งของที่ชาวบ้านนำมาถวายโดยเอาเครื่องทักทานใส่ก๋วยแล้วถวายด้วยวิธีจับสลาก

เหตุที่ต้องใช้วิธีจับสลาก เนื่องด้วยชาวบ้านต่างมีฐานะความเป็นอยู่ต่างกัน หากไม่มีการจับสลากกันแล้ว พระภิกษุสงฆ์ที่มีคนนิยมเลื่อมใสก็จะได้รับเครื่องถวายทานมาก ส่วนพระภิกษุสงฆ์อื่น ๆ ได้น้อย บางองค์ไม่ได้อะไรเลยเป็นการไม่ยุติธรรมไม่ได้ทั่วถึงกัน ด้วยเหตุนี้จึงมีการทำบุญด้วยวิธีจับสลาก เรียกว่า "สลากภัต" หรือ "กินก๋วยสลาก"

เครื่องทักทานนั้นจัดต่าง ๆ กันตามแต่ฐานะและศรัทธา ทำเป็นซองไม้เอาผลไม้อาหารสิ่งของเล็ก ๆ น้อย ๆ ใส่และปักใบไม้ดอกไม้ ช่อธงสร้างเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ เช่น ม้า วัว ควาย นกยูง นางหงษ์ ปราสาทราชวัง เครื่องบิน เรือสำเภา ฯลฯ เมื่อเตรียมสิ่งของต่าง ๆ พร้อมแล้วก็เอากระดาษสามาตัดเขียนปิดเครื่องทักทานไว้ การเขียนสลากภัตที่สำคัญต้องบอกชื่อเจ้าของชื่อผู้ที่ตนอุทิศส่วนกุศลไปให้ ครั้นถึงเวลาทำบุญก็แห่กันไปวัด นำใบสลากทุกรายมารวมกัน ภายหลังเมื่อพระสงฆ์ให้ศีลเทศน์เสร็จแล้วก็แบ่งสลากไปให้ทุกรูป บางรายก็ไม่มอบสลากมาให้จัดสรร กลับยกของทานไปถวายพระพุทธรูปในวิหาร เรียกว่า "ทานหื้อพระเจ้า" งานทำบุญสลากภัตนี้จัดขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้แก่ผู้เป็นบิดามารดา ญาติหรือผู้ที่มีบุญคุณต่อตน ซึ่งล่วงลับไปแล้วหรือเพื่อตนเองเวลาภายหลังเมื่อถึงแก่กรรมไปแล้วจะได้รับบุญกุศลอันนี้ไป เมืองสวรรคคัมพู (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2503 : 351)

2. ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อ

2.1 เข้ากรรม (ส่งเคราะห์)

ศาสนาดั้งเดิมของชนเผ่าไทคือการนับถือผี แม้ว่าต่อมาจะรับนับถือพุทธศาสนาแทน แต่ก็ยังคงสืบทอดความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผี ผสานไปกับความเชื่อในพุทธศาสนาอยู่ ชาวไทลื้อก็เช่นเดียวกับชาวไทกลุ่มอื่น ๆ ที่มีการนับถือผีมาช้านาน พิธีกรรมที่สำคัญซึ่งเป็นพิธีเก่าแก่ของชาวไทลื้อคือ "พิธีเข้ากรรม" ซึ่งเป็นพิธีการไหว้และเลี้ยงผี (ที่ไม่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา แต่อย่างไร)

พิธีกรรมของชาวไทลื้อแยกได้ 3 ระดับ คือ

- กรรมเฮิน - ส่งเคราะห์บ้านเรือน
- กรรมบ้าน - พิธีเลี้ยงผีหมู่บ้าน
- กรรมเมือง - พิธีเลี้ยงผีเมือง

กรรมเฮิน (ส่งเคราะห์บ้านเรือน) เนื่องจากบ้านชาวไทลื้อจะมีผีเรือนที่เขาเรียกว่า "เทวดาเฮิน" หรือเทวดาเรือน คอยปกปักรักษา มีการทำแทนบูชาไว้บนเรือน หากคนภายในบ้านเจ็บป่วยออก ๆ แอด ๆ ไม่สบายอยู่เป็นนิตย์ เจ้าของบ้านต้องทำพิธี "กรรมเฮิน" หรือส่งเคราะห์บ้านเรือน โดยฆ่าไก่ 1 ตัวหรือมากกว่านั้น ตามแต่อาจารย์หรือหมอผีประจำหมู่บ้านกำหนดให้ ปิดเฉลวหรือตาแหลวห้ามมิให้คนภายนอกเขตบ้านของตนเข้ามา และคนภายในบ้านเรือนของตนไม่ให้ออกไปนอกบ้าน เรียกพิธีเลี้ยงผีเรือนหรือเทวดาเรือนนี้ว่า "กรรมเฮิน" หรือเลี้ยงเทพารักษ์รักษาเรือนผีประจำบ้านเรือนของตน

กรรมบ้าน (พิธีเลี้ยงผีหมู่บ้าน) ซึ่งชาวไทลื้อ เรียกว่า "เทวดาเส้อบ้าน" มีกำหนดปีละ 1 ครั้ง จะกำหนดวันใดเดือนใดแล้วแต่ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ซึ่งนิยมเลือกวันผีกินไก่ในเดือน 10 - 11 - 12 (กันยายน-ตุลาคม-พฤศจิกายน)

งานพิธีกรรมบ้านเขาจะกำหนดเขตบริเวณหมู่บ้านที่ตั้งอยู่
รวมกันเท่านั้น โดยทำเครื่องหมายตาแหลว (เฉลว) ไปผูกติดไว้ที่ประตูหมู่บ้าน
พร้อมด้วยหนังสือแจ้งห้ามเข้าหมู่บ้าน ประตุนี้ทำด้วยไม้ 3 ท่อน เป็นเส้า 2
ท่อน พาดกลาง 1 ท่อน สร้างไว้ 2 แห่ง คือ หัวบ้านและท้ายบ้านข้างทางเดิน
เมื่อคนเดินทางผ่านมาพบเครื่องหมายชนิดนี้เข้า ต้องเดินวกอ้อมไปทางอื่น
ไม่ล้วงล้ำเข้าไปในหมู่บ้านนั้น เพราะถ้าล้วงล้ำเข้าไปในขณะมีงานประกอบ
พิธีกรรมบ้านก็จะถูกปรับไหมทันที

ตอนเช้าวันกรรมบ้าน ชาวบ้านผู้ชายจะนำเอาไก่มารวมกัน
ณ ที่บ้านหมอดีหลังคาเรือนละ 1 ตัว บ้านหลังใดผู้ชายเจ้าของบ้านไม่อยู่
เป็นต้นว่านำเอามาต่างว้างต่างไปบรรทุกสินค้าล่า (ใบชา) สินค้าเกลือสินเธาว์
ไปจำหน่ายยังเมืองอื่น ก็เป็นหน้าที่ของภรรยาต้องนำเอาไก่ 1 ตัว ฝากไป
กับเพื่อนบ้านผู้ชายนำไปแทนตัว เพราะงานพิธีกรรมบ้านหรือเลี้ยงผีหมู่บ้านนั้น
ห้ามมิให้ผู้หญิงไปร่วมงานพิธีด้วย ส่วนผู้ชายไปกันมากเท่าไรก็ได้ไม่จำกัด
จำนวน

ครั้นได้ไก่ครบถ้วนจำนวนหลังคาเรือนในหมู่บ้านของตนแล้ว
หมอดีหรือผู้นำหมู่บ้านเดินนำหน้า ชาวบ้านต่างอ้อมไก่ไปด้วยคนละ 1 ตัว ไป
ยังบริเวณศาลเจ้าหรือเทวดาประจำหมู่บ้าน ซึ่งมักปลูกเป็นเรือนไม้หลังเล็ก ๆ
ใต้ต้นไทร ไปถึงพร้อมกันแล้วลงมือฆ่าไก่ เสร็จแล้วเอาไก่ 1 ตัว วางใน
พานไม้พร้อมด้วยข้าวเหนียวปั้น ดอกไม้ลำเตน (เทียน) สุรา 1 จอก (ถ้วย)
นำไปเช่นแก่เทวดารักษ์หมู่บ้าน หมอดีจะนั่งยอง ๆ ยกมือขึ้นท่อมศีรษะพนม
ถ้อยคำออกมาว่า

"ปีไหนควบไคว่ (ครบ) บ้านโขง มาเล้ง (เลี้ยง) ปูเสื่อ
บ้านหื้อ (ให้) ใต้รับเอาราคะตาน (ของทาน) แล้วหื้อบ้านโขงลูกหลานได้
อยู่ดีกินหวาน ย้อนบุญปูเสื่อบ้าน (เทพารักษ์หมู่บ้าน) หื้อกุ่มตัง (คุ่มตั้ง) หมู
หมา เบ็ด ไก่ จ้าง (จ้าง) ม้าโจง (วัว) ควาย หื้อปลอดจากพยาธิ แต่แล้ว"

ปล่อยทิ้งไว้ประมาณ 15 นาที เห็นว่าผีหมู่บ้านหรือเทพารักษ์
ประจำหมู่บ้านสังเวทเครื่องเช่นเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ยกเอาไก่ต้ม 1 ตัวนั้น
ไปรวมกับไก่ต้มตัวอื่น ๆ ทั้งหมดที่ชาวบ้านได้นำมารวมไว้ลงมือรับประทาน

อาหารกัน ณ ที่นั้น สุราซึ่งนำไปด้วยเอามาเลี้ยงกัน บรรดาอาหารต่าง ๆ
 เขาห้ามไม่ให้นำเอากลับคืนไปยังหมู่บ้านของตน เหลือเท่าไรก็ช่วยกัน
 รับประทานหรือทิ้งไว้ที่ใต้ต้นอุ้งใหญ่หน้าศาลเจ้าเทวดาหมู่บ้านหรือผีหมู่บ้าน
 ทั้งหมด

ในวันงานพิธีกรรมบ้านนี้ ชาวไทลื้อต่างหยุดงานไม่ไปไร่
 สวน หาพิน ตำข้าว ทอผ้า ปั่นฝ้าย ฯลฯ มีการละเล่นสนุกรื่นเริงภายใน
 หมู่บ้านของตน ทุกคนจะเดินทางออกไปจากหมู่บ้านไม่ได้เป็นอันขาด เพราะ
 ถือว่าล่องละเมิดจารีตประเพณี นอกจากถูกปรับไหมแล้ว ผีหรือเทวดาประจำ
 หมู่บ้านยังโกรธคือบรรดาลให้ประสบเคราะห์ร้ายเจ็บป่วยไม่สบายหรืออาจจะ
 ถึงแก่ชีวิตก็ได้

กรรมเมือง (การเลี้ยงผีประจำเมือง) ซึ่งแต่ละเมืองใน
 แคว้นสิบสองปันนา มีชนบประเพณีไม่เหมือนกัน ตลอดจนเวลาต่างกัน
 ประกอบพิธี 3 ปีต่อ 1 ครั้ง หรือบางเมือง เช่น เชียงรุ่ง มีงานพิธีปีละ 3
 ครั้ง โดยเครื่องสังเวทประกอบด้วยควาย 1 ตัว วัว 1 ตัว หมู 1 ตัว ส่วน
 ไก่มีทุกครั้ง ประกอบพิธีศาลใต้ต้นไม้ใหญ่ เวลากรรมเมืองจะทำเครื่องหมาย
 ตาแหลว (เฉลว) นำไปปิดประตูหมู่บ้าน และชายแดนติดต่อเขตเมืองอื่น
 พร้อมหนังสือปิดประกาศว่า ระหว่างวันเดือน กี่ค่ำถึงกี่ค่ำ มีพิธีกรรมเมือง
 หรือเลี้ยงเทวดาเมือง ห้ามไม่ให้ "คนในห้ามออก คนนอกห้ามเข้า" หาก ผู้
 ใดขัดขืนเดินทางเข้ามาหรือเดินทางออกไป จะปรับไหมเป็นเงิน การงาน
 ต่าง ๆ ให้หยุดทำในวันมีพิธีกรรมเมือง มีการละเล่นต่าง ๆ ตลอดจนบ่อน
 การพนันทุกประเภท เป็นงานที่สนุกสนานและสำคัญยิ่งของชาวไทลื้อ เพราะ
 เขาถือว่า พิษพันธ์ุัญญาหารจะเจริญงอกงาม ผู้คนและบ้านเมืองร่มเย็นเป็น
 สุข หรือเดือดร้อนประการใด ก็เนื่องมาจากผีเมืองเหล่านี้ทั้งสิ้น (บุญช่วย,
 ศรีสวัสดิ์, 2503 : 234-243)

ในหมู่บ้านชาวไทลื้อ นอกจากจะมีหอผีเจ้าหลวงประจำ
 หมู่บ้านแล้ว ยังมี "ใจบ้าน" คือ เสาหลักประจำกลางหมู่บ้าน เป็นเสาปักลง
 ครั้งแรกเมื่อเริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน (แบบเดียวกับเสาหลักเมือง) ซึ่งจะมีพิธีกรรม

ทุกปี (ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล, 2529 : 76) จากประวัติศาสตร์ของคนไทยที่บ้านทีกเกี่ยวกับเรื่องความเชื่อ ศาสนามีน้อยมาก แต่ที่พอจะสืบได้จากเพลงพื้นบ้านเก่าแก่ที่บรรพบุรุษคนไทยถ่ายทอดให้แก่ลูกหลานของตนในการทำมาหากิน ซึ่งเมื่อก่อนคือการล่าสัตว์ การออกล่าสัตว์จะมีหัวหน้าคนหนึ่งชื่อ Shanuo มีความสามารถในการดักสัตว์และจับสัตว์ คนในกลุ่มจะตามเขาออกไปและได้สัตว์ใหญ่กลับมา เข้าได้สั่งสอนวิธีการล่าให้ผู้ติดตามหลังจากเขาตาย คนในกลุ่มนั้นก็เคารพเขาเป็นพระเจ้าของการล่าสัตว์และได้สร้างหลักไว้บูชาเขา เสานี้อาจจะเป็นลักษณะก้อนหินฝังลงในหลุม ก่อนที่จะออกล่าสัตว์จะมีการบอกกล่าวและขอให้ปกป้องให้ปลอดภัย เมื่อเล่าได้กลับมาแล้วก็จะเอาเลือดมาเทที่เสานี้ (Liu Yan, 1990 : 258) ใจบ้านมีความหมายถึงศูนย์กลางของหมู่บ้าน สร้างได้หลายลักษณะอาจเป็นกองฟางนำมากองไว้และสร้างหลังคาคลุม หรือนำก้อนหิน 3 ก้อนมาวางอิงกัน ทุก ๆ ปีจะมีพิธีบูชาใจบ้านนี้ ใจบ้านเป็นลักษณะของการนับถือลัทธิความเชื่อแบบเผ่า คนในหมู่บ้านเชื่อว่าใจบ้านจะปกป้องหมู่บ้านให้รอดพ้นจากภัยอันตราย และทำให้ข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ จะมีพิธีสักการะใจบ้านในกลางเดือนมีนาคมตามปฏิทินไทลื้อ ก่อนทำพิธีจะมีนายบ้านคอยดูว่ามีเด็กคนใดเกิดหลังจากแต่งงานได้เพียงเดือนเดียว หรือเด็กนอกสมรสจะถูกปรับเป็นเงิน นำมาใช้ในพิธี และเก็บจากบุคคลที่มีได้มีชื่ออยู่ในหมู่บ้าน สิ่งแรกที่ทำคือซ่อมแซมใจบ้าน และปักไม้ล้อมรอบ 4 ด้าน นอกครัวทำบ้านให้เทวดาทั้ง 4 ทิศอยู่ นำต้นกล้วยมาทังต้น 2 ต้น และต้นอ้อย 1 ต้น ตะแหลว 3 อัน ชั้นที่สองทำพิธีขัปลัสิ่งชั่วร้ายทั้งปวงและเชิญเทวดามาอยู่ มีการก่อธาดุทธราย และหยาดน้ำ นำด้ายสายสิญจ์ไปวนรอบหมู่บ้านแสดงว่าหมู่บ้านได้รับคุ้มครองแล้ว ภายนอกหมู่บ้านจะมีตาเหลวปักบอกไม่ให้คนภายนอกเข้าไป เมื่อเสร็จพิธีก็จะตัดเชือกที่ผูกตาเหลวให้ขาดแสดงว่าการเดินทางสามารถทำได้ตามปกติ (Chen Jianming, 1990 : 293-294)

2.2 ตานจอมกุนไปบ่ป็อก

ช่วงเช้าพรธษาจะมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้คนตาย เรียกว่า "ตานจอมกุนไปบ่ป็อก" ตานหมายถึง การทำบุญ กุน หมายถึง คน ดังนั้นพิธี

ตานจอมกุนไปบ่ปอก จึงหมายถึงพิธีทำบุญให้กับคนที่ไปไม่กลับซึ่งก็คือ คนตาย
 นั้นเอง วัดที่มีการจัดงานทำบุญจะนำ "ตุง" สีขาว 7-8 ผืน ห้อยอยู่กับลำไผ่
 ปักไว้หน้าวัด โดยมากแล้วการจัดทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้คนตาย มักจะจัดงาน
 ขึ้นพร้อม ๆ กันที่วัดโดยแต่ละบ้านจะเตรียมข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ของ
 ผู้ตายไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้า เครื่องนอนหมอน มุ้ง เครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ
 จัดใส่ลงในบ้านจำลองที่ทำขึ้นด้วยไม้ไผ่และกระดาษเพื่อให้ผู้ตายจะได้มีสิ่งของ
 เหล่านี้ใช้ในสวรรค์ไม่ขาดแคลน ถือเป็นการทำงานที่ได้กุศลแรง นอกจากนี้
 ยังต้องทำเครื่องแห่ พวกต้นกล้วยฤกษ์ และกัณฑ์ธรรมต่าง ๆ ซึ่งทำเป็นกัวย
 (ตะกร้า) ประดับประดาด้วยดอกไม้ และตุงกระดาษเล็ก ๆ ภายในใส่
 ผลไม้ อาหาร และขนมต่าง ๆ ลงไปโดยเฉพาะขนมข้าวดอกส้อ และขนม
 ข้าวออก ซึ่งเป็นขนมประจำงานบุญของชาวไทลื้อนั้นหากไม่ได้เลย เมื่อได้
 เวลาเครื่องหัตถ์งานทั้งหมดก็ถูกแบกหามนำไปที่วัด มีการตีฆ้อง ฉาบ กลอง
 แห่แห่นไปและบางครั้งอาจมีการฟ้อนเป็นที่ครึกครื้นสนุกสนาน (แสงอรุณ
 กนกพงศ์ชัย, 2532 : 67)

ความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย ชาวไทลื้อจะผูกพันอยู่กับญาติ
 ผู้ตาย โดยการแสดงออกหลายวิธี เช่น การตานจอมกุนไปบ่ปอก และการ
 ตานธรรมแก่ผู้ตาย เชื่อว่าอันสงฆ์ของการได้ฟังพระธรรมคำสอน จะทำให้
 ชีวิตผู้ตายดีขึ้นหรือไปสู่สุขคติเร็วขึ้น นอกจากตานธรรมแล้ว ชาวไทลื้อยังมี
 ประเพณีการตานตุงให้แก่ผู้ตาย เชื่อว่าผู้ตายซึ่งอาจตกอยู่ในนรกหรือภพที่ไม่
 น่าอยู่จะเกาะชายตุงขึ้นไปสู่สวรรค์หรือปราสาทได้

นอกจากการตานธรรมแก่ผู้ตายแล้ว ชาวไทลื้อยังมีการตานธรรม
 ให้ตัวเองเพื่อสะสมบุญไว้ในตนเองก่อนตายด้วย

2.3 การสัก

การสัก หมายถึง การเขียนสีหรือรูปแบบถาวรลงบนผิวหนังมนุษย์
 ก่อนปี 1950 การสักเป็นที่นิยมกันมากในหมู่คนเชื้อชาติไต อายุของคนสักอยู่
 ระหว่าง 8-18 ปี โดยเฉพาะ 13-14 ปี จะมีมากที่สุด ไม่มีพิธีขณะทำการ
 สัก ศาสตราจารย์ Jiang Yingliang ผู้เขียนประวัติศาสตร์ชนชาติไต ได้

แบ่งประเภทของการสักออกเป็น 4 ประเภท คือ 1) รูปสัตว์ เช่น เลือ
สิงห์โต เลือดาว มังกร งู หรือสัตว์ประหลาดอื่น ๆ 2) เส้นหรือรูปทรง
ต่าง ๆ เช่น สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา 3) ตัว
อักษรธรรมหรือภาษาในพระพุทธศาสนา เช่น ภาษาไต พม่า กัมพูชา และ
4) รูปแบบที่ปนกันทั้งเส้นรูปโค้งต่าง ๆ

การสักเป็นธรรมเนียมทางสังคมอย่างหนึ่ง ไม่เพียงแต่คนไตเท่านั้น
ที่สัก ประเทศหรือคนกลุ่มอื่นในโลกก็มีการสักเช่นกัน จากหลักฐานทางประวัติ-
ศาสตร์ โบราณคดี พบรูปแบบการสักบนมัมมี่อียิปต์อายุกว่า 4,000 ปีผ่านมา
ราชินีวิกตอเรียแห่งสหราชอาณาจักร หรือแม้แต่แม่ของวินสตัน เชอร์ชิล
(Winston Churchill) ก็มีการสักที่รอบ ๆ ข้อมือเช่นกัน ในสมัย
ราชวงศ์ถังและราชวงศ์ซ่งของจีน ทางการค้าได้จัดให้มีการสักบนหน้าเพื่อเป็น
เครื่องหมายการถูกลงโทษ ตำแหน่งที่สักตามร่างกายจะบอกความแตกต่าง
ของชั้นทางสังคมได้ เช่น บุคคลธรรมดาจะสักบนขา เจ้าหน้าที่ทางการจะสัก
ที่ข้อมือ ผู้ที่สถานภาพสูงกว่านี้จะสักตามร่างกาย แขน

การสักของคนไตเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับความเชื่อเรื่อง Totemism
เพราะในสมัยสังคมบุพกาล คนไตยังแยกความแตกต่างระหว่างมนุษย์กับสัตว์ไม่
ออกและเชื่อว่าคนกับสัตว์มาจากเผ่าพันธุ์ (Clan) เดียวกัน มองว่าสัตว์เหล่า
นั้น คือบรรพบุรุษในกลุ่มสายพันธุ์ของตน มีนิทานที่เล่าสืบต่อกันมาว่า เมื่อก่อน
บรรพบุรุษในกลุ่มสายพันธุ์ของตน มีนิทานที่เล่าสืบต่อกันมาว่า เมื่อก่อนบรรพบุรุษ
ของไตยังไม่ได้ตั้งหลักแหล่งถาวร ได้เดินทางไปตามแม่น้ำ จับปลา จับกุ้ง
เป็นอาหาร ในแม่น้ำมีสัตว์ประหลาดที่คอยจับสิ่งมีชีวิตสีขาวหรือน้ำตาลกิน แต่
นั้นมาจึงมีการทำให้ผิวหนังเป็นสีดำ เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกจับของสัตว์ประหลาด

การสักเหมือนเป็นเครื่องหมายบอกความแตกต่างของเผ่าพันธุ์ สมัย
คนยังสับสนกับที่อยู่ของตน มีการสักแสดงความเป็นกลุ่มของตน เพื่อจะได้
ติดตามหัวหน้าและเครือญาติของตนได้ถูกต้อง หญิงชาวไตคิดว่าผู้ที่ไม่สัก
เหมือนควายเผือก ในครอบครัวบิดาเป็นผู้สักและเป็นที่เคารพของเด็ก ๆ ใน
บ้าน คนที่ไม่สักจะไม่ได้รับตำแหน่งที่สูงในสังคม

เวลาผ่านไป การสักไม่ได้เป็นเพียงสัญลักษณ์ของเผ่าเท่านั้น แต่
ยังแสดงหน้าที่ที่สำคัญด้วย ชายที่สักมังกร ช้าง เสือ หรืองู แสดงว่าฉลาด
และกล้าหาญ ชายที่สักรูป ไถ ทราย หรือเครื่องมือทำนาต่าง ๆ แสดงว่า
ขยันขันแข็งในการทำงาน (Cheng Rui-Yao, 1990 : 287-292)

ในที่ที่มีคนหลายกลุ่ม เช่น ในสิบสองปันนานั้น การสักเหมือนเป็น
เครื่องหมายของคนไต คนที่ไม่ได้สักมิใช่คนไต เป็นชาวฮั่นหรือกลุ่มอื่น การ
สักแสดงถึงความเป็นผู้ชาย กล้าหาญ ฉลาด มีความสามารถ บุคคลที่ไม่สักจะ
มีลักษณะตรงข้าม และจะหาคู่แต่งงานไม่ได้ ยังเชื่อว่าคนสักเมื่อตายแล้วจะ
ได้อยู่บนสวรรค์ หญิงจะได้เกิดเป็นชาย (Li Ziguang, 1989 : 16-24)

จากประวัติศาสตร์ไทย เรามักจะได้ยินชื่อลาวพุงดำ ลาวพุงขาว
เสมอ นั่นคือ การเรียกลักษณะการสัก เช่นลาวพุงดำ นิยมสักบนลำตัว ส่วน
ลาวพุงขาวมักนิยมสักที่ต้นขาแทนที่จะสักบนลำตัว (ณัฐภัทร นาวิกชีวิน,
2521 : 95-96)

สีหมึกที่ใช้สักมี 2 อย่าง คือ สีดำ ที่ทำจากเขม่า น้ำมันหมู กับสี
สีขาว สีแดงขาวชาดเรียกว่า "หาง" สักกันตั้งแต่คอลงหน้าอก หลัง แขน ขา
บางที่ถึงข้อเท้า บางคนสักตรงเหนือหน้าผาก ตรงกลางขม่อม แก้มข้าง

คนที่รับจ้างสักหมึกเรียกว่า "สล่าหมึก" ก่อนลงมือสัก อาจารย์จะ
ให้ผู้ว่าจ้างนั่งพนมมือรับคำปฏิญาณ เรียกว่า "ถือสัจจะ" เช่น ห้ามฆ่าสิ่งมี
ชีวิต ไม่ให้ลอดใต้ราวตากผ้า หรือราวกระโปรงผู้หญิง ห้ามมิให้ล่วงเกิน
ภรรยาผู้อื่น ห้ามรับประทานอาหารบ้านศพ ห้ามลักขโมยสิ่งของผู้อื่น (Li
Ziguang, 1989 : 12-24)

วันสักหมึกนั้นต้องหาฤกษ์วันผี กินคน นับกันดังนี้ ขึ้น 1 ค่ำ ผีกินผี
ขึ้น 2 ค่ำ ผีกินเป็ด ขึ้น 3 ค่ำ ผีกินไก่ ขึ้น 4 ค่ำ ผีกินสุนัข ขึ้น 5 ค่ำ ผีกินหมู
ขึ้น 6 ค่ำ ผีกินวัว ขึ้น 7 ค่ำ ผีกินควาย ขึ้น 8 ค่ำ ผีกินม้า ขึ้น 9 ค่ำ ผีกิน
ช้าง ขึ้น 10 ค่ำ ผีกินคน ขึ้น 11 ค่ำ ผีกินผี ขึ้น 12 ค่ำ ผีกินเป็ด ขึ้น 13
ค่ำ ผีกินไก่ ขึ้น 14 ค่ำ ผีกินสุนัข ขึ้น 15 ค่ำ ผีกินหมู วันผีกินคนหรือวันที่ได้
ฤกษ์ดีในพิธีสักหมึกคือวันขึ้น 10 ค่ำ หากสักคาถาที่ขลังนักต้องหาฤกษ์ยามอื่น
ประกอบคือ ต้องไม่ตรงกับวันโลกาวินาศ วันเดือนที่ห้ามคือวันพุธ เดือน 4

วันเสาร์เดือน 6 ๒๕๓๕

คนที่ถูกลักต้องสูบฝิ่นจนมันเสียก่อน บางคนที่ทนต่อความเจ็บได้ก็ไม่ต้องสูบฝิ่น อาจารย์หรือสล่าจะแต้มผิวหนังด้วยดิสต์ว่พอเป็นแนวก่อนแล้วลงมือสัก ผู้ที่ชำนาญอาจจะลงมือสักได้เลย สมัยโบราณผู้ชายคนใดไม่มีรอยสักผู้หญิงจะไม่สนใจด้วยเห็นว่าไม่มีเวทมนต์คาถาติดตัวไหนจะคุ้มครองป้องกันภัยให้กับตนได้ เวลาผู้ชายไม่มีรอยสักเดินข้ามแม่น้ำ ผู้หญิงตะโกนเยาะเย้ยไปว่าทำไมไม่ข้ามทางไต้แม่น้ำ ด้วยถือว่าผู้ชายที่ไม่มีรอยสักหมึกเป็นผู้หญิงเหมือนกัน

การสักหมึกใช้จะเพียงให้แลดูสวยงามต้องตาหญิงสาวเท่านั้น แต่มีความหมายยิ่งกว่านั้น คือ ความอยู่ยงคงกระพัน ด้วยเหตุนี้รอยสักทุกอย่างย่อมเลือกเฟ้นแล้วว่าเป็นเวทมนต์ศักดิ์สิทธิ์ เช่น คาถาหัวใจธรรม คาถาหาสมย์ หัวใจกุสะลา ถือว่ายิงฟันไม่เข้า คาถากาเผือกมีเรื่องเล่าสืบกันมาว่า เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าอยู่ในเทศกาเผือก ถูกจับเอาไปขังไว้ ก็สามารถบินเล็ดลอดออกจากกรงขังไปได้ คาถาแมวดำมีเรื่องเล่าว่ามีแมวขนดำ ลิ่นดำ ฟันดำ อะไรก็ตามไปหมด ชาวบ้านจับเอามาขังไว้ก็หายตัวออกไปได้ กล่าวกันว่าเวลาถูกมัดให้ร้ายคาถาบทนี้ เอาลื่นเสียวที่ไหล เชือกและโซ่ที่มักจะหลุดทันที คาถาปลาไหลเผือก หมายถึง ตอนพระพุทธเจ้าอยู่ในเทศปลาไหลเผือก ชาวบ้านจับเอามาขังไว้ในหม้อตั้งใจว่าจะแกงรับประทาน พระพุทธเจ้าเสกคาถาบทนี้ออกไป เรียกว่า คาถาสะเดาะเคราะห์

เมื่อสักเสร็จแล้วจะมีการทดสอบความคงกระพันชาติ โดยอาจารย์จะสอนให้ร้ายเวทมนต์เอาแก้วมาเคี้ยวในปาก ถ้าแก้วที่เคี้ยวนั้นไม่ขาดปาก เลือดไหล เป็นอันว่าการสักใช้ได้ (บุญช่วย คริสต์สวัสดิ์, 2503 : 25-35)

ปัจจุบันการสักหมดความนิยมไป แม้จะมีอยู่บ้างประปรายแต่มิได้สักอย่างมากมายเหมือนเดิม และมีได้มีคติสักเพื่อความสวยงามอีกต่อไป แต่เป็นการสักเพื่อนำผลมาใช้ในทางไสยศาสตร์มากกว่า รอยสักที่สักเพื่อผลทางไสยศาสตร์ เช่น กลางแผ่นหลังสักคาถาถ่มคว่ำกันภัยต่าง ๆ เช่น กันไฟแขน ขวาลักคาถาลิ้นทองว่ามีเสน่ห์ แขนซ้ายสักดอกผักแว่น ว่ากันสุนัขกัด ต้นแขนขวาลักลายนกน้อยจับคอน ว่าหากินคล่อง นอกจากสักแล้วเวลาทำงานใด ๆ ผู้สักต้องท่องคาถากำกับอีกด้วย จึงจะได้ผลชะงัด

ทัศนคติของคนไทยปัจจุบันมองคุณที่มีรอยสักว่าเป็นผู้มีการศึกษา น้อย หรือเป็นนักเลงหัวไม้หรือเป็นคนที่มัวชีพต้องใช้แรงงาน ไม่เป็นที่ยอมรับ ในสังคมชนชั้นกลาง และชั้นสูงเท่าใดนัก จึงเป็นสาเหตุให้การสักแทบจะหมดไป หรือไม่ก็หันไปสักด้วยน้ำมันแทนการสักด้วยหมึก เพื่อจะได้มองไม่เห็น ลวดลายชัดเจน และตัดปัญหาเรื่องการลบรอยสักออกในภายหลัง เมื่อไม่ต้องการ การสักในลักษณะนี้ทำให้ลวดลายที่สวยงามและสื่อความหมายในรูปแบบต่าง ๆ เริ่มสูญหายไป

ในด้านความเชื่อถือและอานุภาพของความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ระหว่างการสักด้วยน้ำมันกับหมึก ในพวกที่นิยมการสักไม่เห็นว่าเป็นแตกต่างกัน เท่าใดนัก เพราะหัวใจของการสักมิได้อยู่ที่ลวดลายที่ปรากฏให้เห็น หากอยู่ที่ คาถาอาคมที่เป็นนามธรรมผ่านกำกับสื่อกลาง คือการสักนั่นเอง

ฉะนั้นความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ จะติดฝังอยู่ในใจของผู้สักได้ด้วย ความเชื่อมั่นของจิตใจอันแน่วแน่ที่มีอยู่เป็นพื้นฐานเดิม แม้ว่าเมื่อรอยแผลที่สัก จะหายแล้วโดยไม่มีรูปปรากฏเลยก็ตาม (สุลักษณ์ ศรีบุรี และทวิวงศ์ ศรีบุรี, 2530 : 24)

2.4 ปีใหม่

ปีใหม่ของคนไทยนั้นคือประเพณีในการส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ เรียกว่า "ปีใหม่" ก่อนถึงวันปีใหม่ไม่กี่วันผู้ชายจะยุ่งอยู่กับการเตรียมอาหาร ผู้หญิงก็จัดเตรียมของและดอกไม้ไปวัด ซักเสื้อผ้า และทำขนม ขนมที่สำคัญ ประจำปีใหม่ของไทลื้อคือ ขนมข้าวดอกส้อ ซึ่งทำจากแป้งข้าวเหนียวผสมกับ ดอกส้อ (Shizi flower) การได้กินข้าวดอกส้อ หมายถึงว่าคนนั้นเติบโตขึ้นมาอีก 1 ปี วิธีทำคือนำดอกส้อไปตากแดด แล้วนำไปบดผสมกับแป้งข้าวเหนียว ผสมน้ำตาล อาจใส่ถั่วหรืออย่างอื่นด้วยก็ได้ นำไปห่อด้วยใบตองยาวประมาณ 6 - 12 เซนติเมตร แล้วนำไปนึ่ง กิจกรรมที่ทำในวันปีใหม่ของคนไทย เช่น แข่งเรือ อดน้ำ ปล่อยโคมไฟ (Ai Wenglong, 1990 : 329 - 330) ปีใหม่ของคนไทยคือวันที่ 15 เมษายน การเรียกชื่อวันในเทศกาลสงกรานต์หรือ ปีใหม่ ทั้งในสิบสองปันนาก็เรียกเช่นเดียวกับล้านนาไทย คือวันที่ 13 เรียก

วันสังขารล่อง วันที่ 14 เรียกว่าวันเนา (วันเนาวัน) วันที่ 15 เรียกว่าวันพฤหัสบดี และวันที่ 16 วันสุดท้าย เรียก วันปากปี (สุมิตร นิติพันธ์, 2526 : 20 - 21)

การจุดบั้งไฟสำหรับคนไทยจะพบได้ทั่วไป เชื่อว่าเป็นการบูชาแถน หวังว่าแถนจะบันดาลให้เกิดความสุข ความอุดมสมบูรณ์ของพืชผล และเพื่อปกป้องคนและสัตว์เลี้ยงให้รอดพ้นจากความเดือดร้อนทั้งมวล (Ai Wenlong, 1990 : 332) การจุดบั้งไฟของชาวไทยคือเพื่อบูชาแถนแถนหลวงนี้ เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของชนชาติไทยที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เกี่ยวดองกัน เป็นญาติกันไม่ว่าอยู่ที่ไหนก็ยังผูกพันอยู่กับแถนหลวง ซึ่งมีตำนานที่จดไว้เป็นลายลักษณ์อักษรปรากฏในพงศาวดารล้านช้าง ชนเผ่าไทยที่อาศัยอยู่ละแวกริมแม่น้ำโขงไม่ว่าจะเป็นไทยล้านนาไทย อีสานหรือไทลื้อ และลาว ฯลฯ จะมีวัฒนธรรมเกี่ยวกับบั้งไฟ หรือเกี่ยวกับแถนหลวงเหมือน ๆ กัน (สุจิตต์, วงษ์เทศ, 2527 : 47)

3. ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากิน

3.1 พิธีรอกเหมือง

พิธีรอกเหมือง (Opening water) คนไทยจะประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก จึงมีความผูกพันกับน้ำ โดยแต่ละปีก่อนที่จะถึงฤดูการทำน้ำ จะมีการซ่อมแซมคลองส่งน้ำในเดือน 5, 6 ของปฏิทินไท ใช้หมูและไก่ทำพิธีเช่น ไห้ว ใช้แพผูกผ้าสีเหลือง ปล่อยแพให้ไหลมาจากหัวน้ำ หากแพติดขัดตรงบริเวณใด ชาวบ้านเชื่อว่าตรงนั้นจะอุดมสมบูรณ์ และได้ช่วยกันขุดลอกตรงบริเวณนั้น หลังจากแพมาถึงหางน้ำแล้ว ก็นำผ้าสีเหลืองที่ผูกกับแพไว้นำมาไว้ที่เจดีย์ของหมู่บ้านนั้น (Dao Guo-dong, 1989 : 15) กิจกรรมนี้เป็นการคาดเดาผลผลิตที่จะได้ด้วย และยังเป็นการติดต่อกันระหว่างผืนน้ำกับมนุษย์ด้วย การประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากินอีกประการหนึ่งคือ เทพแห่งพืชพรรณธัญญาหาร คือ เมล็ดข้าว หากปราศจากเมล็ดพืชแล้ว ระบบการชลประทานดีแค่ไหน ผลผลิตก็จะได้ไม่ได้ (Zhang Gongjin and Ngampit Jacacinski, 1990 : 314-315)

เป็นเวลานานมาแล้วที่คนไทยเชื่อว่าเมล็ดข้าวมีวิญญาณ
ปรากฏในตำนานว่า ครั้งหนึ่งพระศกยามุนีได้ทอพระสูตรและบรรดาเทพ
ทั้งหลายก็พากันหมอบกราบ ยกเว้นย่าข้าวนี้คนเดียว พระศกยามุนีโกรธจึงได้
ต่อว่านาง นางบอกว่านางคือย่าของข้าวผู้เลี้ยงชีวิตมนุษย์ แต่พระศกยามุนี
ไม่เชื่อจึงไล่นางออกไป แต่นั่นมาพืชผลก็เสียหายผู้คนอดอยากกันทั่วระยะ
เวลานาน จึงมีการขอร้องนางให้กลับเข้ามาอยู่ในบ้านอีก แต่นางขี้อายจึงขอ
อยู่ในนาเท่านั้น แต่นั่นมาการทำนาก็ได้ผลผลิตลีบมา (Chen Jianming,
1990 : 297) คนไทยในภาคกลางจะเรียกเจ้าแห่งเมล็ดข้าวว่าแม่โพสพ
คนเมืองในภาคเหนือและคนไทยในสิบสองปันนา เรียกว่า แม่ขวัญข้าว หรือ
ย่าขวัญข้าว มีการทำพิธีบูชาทั้งในฤดูกาลเพาะปลูกและฤดูกาลเก็บเกี่ยว
(Cheh Yanchong, 1987 : 23) เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวได้แล้วจะมีวันข้าวใหม่
โดยแต่ละครอบครัวจะนำหางหมูใส่ในซามไบใหญ่เป็นเครื่องบูชา เพราะ
เชื่อว่าเมล็ดข้าวมีหูหนาเหมือนหางหมู และเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์
ของพืชผล หมูที่ฆ่าเอาหางก็ต้องฆ่าวันนั้น เอาหมูฆ่าวันอื่นไม่ได้ ผู้ชายจะนำ
ข้าวไปสีไปบด ไปตำไม่ได้เหตุจากผู้ชายเป็นผู้ไต่ย่าขวัญข้าวไป คงจะเกรง
ว่าจะทำให้ย่าขวัญข้าวหนีไปอีก (Chen Jianming, 1990 : 298)

3.2 พิธีบวงสรวงเทพเจ้าแห่งตลาด

พิธีบวงสรวงเทพเจ้าแห่งตลาด ซึ่งชาวไทยลื้อเรียกว่า
เทวดากาด พิธีบวงสรวงนี้ 3 ปีจัดขึ้นครั้งหนึ่ง ถือเป็นงานใหญ่โตมโหฬาร
มีการฆ่าสุนัขและไก่สำหรับเซ่นไหว้ ค่าใช้จ่ายใช้สอยในงานนี้จะได้จากการ
เก็บภาษีอากรต่าง ๆ ในตลาด วิธีเก็บคือ ก่อนหน้าวันทำพิธีบวงสรวงจะ
เก็บภาษีในวันตลาดติดต่อกัน 3 วัน และก่อนวันช้อนไหวเทวดากาด ซึ่งจะ
เป็นวันตลาดนัดครั้งล่าสุด จะมีการปิดตลาดตรงปากทางเข้าสู่ตลาดโดยใช้
เชือกซึ่งขึงกันไว้ แล้วเจ้ากาดจะออกมาเก็บภาษีทุกเจ้าในตลาดเป็นเงินอแปะ
สำหรับค่าใช้จ่ายในวันงานดังกล่าว (ชุง เอ็น ซาง, 2527 : 48)

4. พิธีเกี่ยวกับความรื่นเริง

การขับลื้อ

การขับลื้อ นับเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวไทลื้อ การขับลื้อจะมีผู้รับเป็นชาย 2 คน หญิง 1 คน หรือชาย 1 หญิง 1 ก็ได้ เรียกว่า "ช่างขับ" มีพัดเป็นเครื่องมือใช้สำหรับบังหน้าเวลาร้อง มีเครื่องดนตรีประกอบคือ ซ่าง ปี่ 2 คน เนื้อหาที่ร้องขับออกมาก็ขึ้นกับงานว่าเป็นงานอะไร เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน การรับขวัญผู้มาเยือน หรือบวชนาค ระยะเวลาของการขับลื้อ คนละประมาณ 3-5 นาที แล้วจึงเปลี่ยนให้อีกฝ่ายขับต่อกัน

เครื่องดนตรีประกอบการขับลื้อ เดิมมีปี่จุม 4 คือ มีปี่ขาว 2 เล่า ซึ่งยาวประมาณ 2 เมตร และมีปี่เล็กอีก 2 เล่า ซึ่งความยาวสั้นกว่า ปัจจุบันการขับลื้อเหลือปี่เพียง 2 เล่า คือ ปี่เล็กที่ลำไผ่โตประมาณเส้นผ่าศูนย์กลาง 2 เซนติเมตร ยาวประมาณฟุตเศษ ใช้ประกอบการขับลื้อของฝ่ายชาย ส่วนปี่เล็กที่ลำไผ่เล็กกว่ายาวประมาณ 1 ฟุต ใช้ประกอบการขับลื้อของฝ่ายหญิง เสียงปี่จะต้องกลมกลืนกับเสียงของช่างขับทั้งชายและหญิง

ก่อนจะขับลื้อจะต้องยกครู เรียกว่า "ขันตั้ง" มีดอกไม้ 4 คู่ เทียน 4 คู่ เงินยกครู 10 บาท ใส่ในจานหรือพาน จุดเทียนบนพัดที่ใช้ถือประกอบการเวลาขับเพื่อแก้ขวยเขิน รวมทั้งวางปี่ลงบนพานด้วยถือว่ามิครุ่ร่วมกัน กล่าวเชิญครูขอให้มาร่วมในการแสดงเพื่อตนเองจะได้มีปฏิภาณไหวพริบในการโต้ตอบไม่ติดขัดในเวลาขับร้อง กรวดน้ำลงบนปี่เมื่อเสร็จการขับแล้วก็เอาดอกไม้และเทียนไปเก็บไว้บ้านบนหิ้งบูชาครูที่บ้านของตน ช่างขับลื้อชายหญิง เมื่อไปรับงานแสดงจะต้องไปคู่กันเสมอ

ทำนองที่ใช้ขับลื้อเรียกทำนอง "ลำยอง" ที่ใช้ขับกันในปัจจุบันนี้ การขึ้นต้นขับลื้อใช้วลีว่า "เดื่อนี้....(คราวนี้) บัดเดี๋ยววันนี้..." แล้วต่อข้อความไปตามที่ต้องการจนจบ แล้วส่งทอดให้อีกฝ่ายหนึ่งรับไป

เนื้อเรื่องที่ใช้ขับลื้อแล้วแต่โอกาสมีหลายเรื่อง บางทีก็จดบันทึกเนื้อเรื่องจากพับสาเอามาท่องจำ ใช้ประกอบการขับ เช่นเรื่อง "ประวัติการสร้างโลก" เป็นความรู้ในด้านความเชื่อของไทลื้อ นับเป็นการให้ความรู้

แก่ผู้ฟังได้ทางหนึ่ง ต่างเรื่องของลือที่จะใช้ขับก็มี เช่น เรื่องแสงเมืองหลงถ้า
กาเผือก หมายถึง ลังกาลิบให้ สีธาตุดอกขาว บัวหอมปั้นกาบ บัวรวงศ์ แสงบือ
วรรณกรรมเหล่านี้แพร่ไปจากเชียงใหม่ แต่ไม่ได้รับความนิยม คำว่าอำบอไฟ
(คำพรรณนาการจุดบั้งไฟ) ก็มี แต่ปัจจุบันไม่มีใครรู้จัก

ระยะเวลาที่มีการแสดงมากคือเดือน 4-5 (เหนือ) จะมีปอยบวช
นาค ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน หากมีการขับลือ เรื่องก็จะมีการขายศรีคู่บ่าวสาว
แล้วก็ขับกล่อมหอ มีหนังสือคู่มือใช้ขับสอนคู่แต่งงาน ก่อนจะเลิกงานก็ขับสังลา
หากเป็นขึ้นบ้านใหม่ก็ขับปัดเคราะห์เจ้าของบ้านให้อยู่สุขสบายปราศจาก
เคราะห์ร้าย

การถ่ายทอดวิธีการขับลือคล้ายกับการขอ คือ ผู้เรียนจะต้องไป
"ปลุกขัน" มีอุปกรณ์ยกครู คือ กล้วยเป็นเครือ อ้อยทั้งต้น เทียน 12 คู่
เหล้าขวดหนึ่ง เงินค่ายกครูไม่มี เข้าใจว่าจะให้ครูตามแต่จะตกลงกัน ผู้เรียน
ต้องไปอยู่กับครูที่บ้าน เพื่อให้ใกล้ชิดและสอนได้สะดวก เวลาครูไปแสดงที่ไหน
ก็ไปด้วย ระยะเวลาที่สอนแล้วแต่สติปัญญาของแต่ละคน

ทุกปีข้างขับลือจะต้อง "เลี้ยงครู" คือ ให้อาหารครูที่บ้านทุกปี ครู
ของขับลือมีพิธีจัดในเดือน 8 (เหนือ) ขึ้น 12 ค่ำ สิ่งที่ใช้ในพิธีคือ ของหวาน
ข้าวต้มมัด ขนมต่าง ๆ

ข้างขอและข้างขับลือมีความเชื่อถืออย่างเดียวกันว่า ถ้าหากถูก
ใครทำคุณไสยให้ตนเองเสียงไม่ดี ก็จะบอกกล่าวครูให้ช่วยแก้ไข โดยการเป่า
น้ำมนต์ แล้วต้มน้ำนั้นก็จะแก้ไขและเชื่อว่าครูจะคุ้มครองติดตามไปทุก ๆ แห่ง
ที่ตนออกแสดง จะต้องทำพิธีบูชาครูจะละเลยไม่ได้ (ลมุล จันทน์หอม,
2529 : 119-131)

สาระของการขับลือ เป็นการถ่ายทอดความรู้จากโลกของพระเจ้า
ไปสู่ชีวิตมนุษย์ปกติโดยมีช่างขับเป็นผู้ถ่ายทอดในงานต่าง ๆ การแสดงนี้เป็น
การถ่ายทอดเหตุการณ์วัฒนธรรมที่สำคัญที่สุดในหมู่บ้าน ถึงกับมีประโยคที่กล่าว
กันแพร่หลายว่า "ถ้าไม่มีช่างขับ เหมือนอาหารไม่ได้ใส่เกลือ และชีวิตขาด
ข้าวเหนียว" การขับลือจึงกลายเป็นเพลงพื้นบ้านแท้ ๆ (folk's spiritual)
(Zhang Gongjin and Ngampit Jagacinshi, 1990 : 318)

การนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับชาวไทลื้อในสิบสองปันนาในบทที่ 2 นี้ เพื่อให้เห็นต้นแบบในวัฒนธรรมเดิมของชาวไทลื้อเมื่ออยู่ในบ้านเดิมของตน แม้ว่าต่อมาจะเกิดการเปลี่ยนแปลงภายในจีนจนกระทบต่อวัฒนธรรมในกลุ่มตน แต่เมื่อระยะผ่านไปช่วงหนึ่งผู้ปกครองจีนปล่อยให้ปกครองตนเองโดยอิสระโดยจัดตั้งเป็นเขตปกครองตนเองขึ้นมา จึงรื้อฟื้นวัฒนธรรมของตนขึ้นมา เมื่ออพยพเข้ามาอยู่ในล้านนาไทยหลายระลอก และหลายเหตุผล ชาวไทลื้อยังคงรักษาวัฒนธรรมของตนไว้อยู่ แต่ระยะเวลาผ่านไปเมื่อมีการสังสรรค์กับกลุ่มอื่น ๆ จึงอาจเกิดการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมตน

